

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Oborové studium se zaměřením na vzdělávání na 2. stupni základní školy
Katedra hudební výchovy

Bakalářská práce

Život a hudba Antonína Dvořáka ve filmu Koncert na konci léta

Vypracovala: Denisa Vondráčková
Vedoucí práce: Mgr. Martin Voříšek, Ph.D.

České Budějovice 2024

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě, elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 28. dubna 2024

Denisa Vondráčková

Poděkování

Ráda bych poděkovala mému vedoucímu Mgr. Martinu Voříškovi, Ph.D. za vstřícné jednání, trpělivost a podnětné připomínky, které mi vždy ochotně poskytl.

Anotace

Bakalářská práce pojednává o filmu Františka Vláčila *Koncert na konci léta* (1979), který je založen na životních událostech skladatele Antonína Dvořáka. V první řadě je nastíněn Dvořákův obecný životopis. Práce následně krátce naráží na samotný film a jeho historickou přesnost. Další část je pak věnována hudbě, která se v díle vyskytuje. V závěru pak krátce posuzuje podobnost s filmem *Americké dopisy* (2015) režiséra Jaroslava Brabce.

Klíčová slova

hudba, Antonín Dvořák, film, Koncert na konci léta

Annotation

This bachelor thesis deals with František Vlácil's film *Koncert na konci léta* (1979) (*Concert at the End of Summer*), which is based on the life events of the composer Antonín Dvořák. Firstly, it outlines Dvořák's general biography. Subsequently, the thesis briefly mentions the film itself and its historical accuracy. The following part is dedicated to the music present in the film. In the end, the thesis briefly touches the topic of similarity with the film *American Letters* (2015) directed by Jaroslav Brabec.

Key words

music, Antonín Dvořák, film, Koncert na konci léta

OBSAH

Úvod.....	6
1. Život Antonína Dvořáka	8
1.1 Studia	8
1.2 Vstup do veřejného povědomí	8
1.3 Vstup na světovou scénu.....	10
1.4 Působení v Americe	12
1.5 Návrat do Čech	13
2. Film.....	15
2.1 O filmu	15
2.2 Obsazení.....	17
2.3 Děj filmu	18
2.4 Časová linie.....	23
2.5 Faktická přesnost	24
2.6 Kritika	29
3. Hudební složka filmu.....	31
3.1 Requiem, op. 89, B165	31
3.2 Karneval, op. 92, B169	33
3.3 Te Deum, op. 103, B176.....	34
3.4 Skladby jako součást děje.....	34
3.5 Skladby jako hudební podklad.....	37
3.6 Zmíněná díla	37
3.7 Jiná hudební díla	38
3.8 Neidentifikovaná hudba	39
4. Porovnání s filmem Americké dopisy (2015).....	41
4.1 O filmu	41
4.2 Porovnání snímků	41
Závěr	45
Bibliografie	47

Úvod

Antonín Dvořák se řadí mezi nejvýznamnější hudební skladatele všech dob. Jeho díla jsou světově proslulá a jejich popularita přetrvává do současnosti. Je tedy pochopitelné, že kromě knižních děl popisujících jeho život vznikla i díla filmová. Jedním z nich je snímek Františka Vláčila *Koncert na konci léta*, který jsem se rozhodla použít jako předmět své bakalářské práce.

Bakalářská práce *Život a hudba Antonína Dvořáka ve filmu Koncert na konci léta* je rozdělena do několika částí, které popisují vybranou problematiku s filmem spojenou. První část je soustředěna na samostatný Dvořákův životopis. Následně jsou v práci uvedeny informace spojené se vznikem filmu *Koncert na konci léta*. Práce dále naráží na faktičnost snímku a jeho kritické ohlasy. Další samostatnou kapitolou je pak hudební stopa filmu, kde je zkoumán skutečný původ a následné finální užití ve snímku. Závěrečná část práce je věnována krátkému srovnání se snímek Jaroslava Brabce *Americké dopisy*.

Film, přestože stojí na smyšlené zápletce, stále vychází ze skutečných událostí, které jsou ovšem upravené pro zlepšení dramatické poutavosti a návaznost filmového děje. Zaměřením práce je také porovnání filmu s historickými záznamy. Ty jsem čerpala nejen z knih Dvořákových badatelů, jako je například Otakar Šourek nebo Klaus Döge, ale také z webu Antonín Dvořák, provozovaného Akademií klasické hudby, z. ú. Mimo tyto hlavní zdroje byly použity i další knižní a webové zdroje uvedené v bibliografii v závěru práce.

Důležitou složkou, na kterou se práce soustředí, je především hudba využitá ve filmu. Jelikož snímek předkládá značné množství méně známé tvorby tohoto věhlasného skladatele, a to se týče především jeho komorních a klavírních skladeb, bylo při dohledávání jednotlivých skladeb zapotřebí kromě vlastních znalostí použít pro rozpoznání i jiné prostředky. V první řadě jsem při vyhledávání hudby využila aplikaci *Shazam*, která při poslechu většinu skladeb rozpoznala bez větších problémů. Ne vždy se povedlo skladbu jednoduše najít. V takových případech bylo nutné odhadnout, o jakou skladbu se jedná a následně ukázkou porovnat s hudebními nahrávkami dostupnými na *YouTube*. Rovněž by bylo vhodné zmínit internetovou stránku *Filmový přehled*, kde se nachází poměrně zevrubný, ale nekompletní seznam použitých skladeb, který mi hledání také do jisté míry usnadnil.

Poslední částí práce je pak krátké srovnání Vláčilova snímku s filmem Jaroslava Brabce *Americké dopisy* (2015). Zde se stručně věnuji hlavním rozdílům, ale i prvkům, které tyto dva filmy spojují.

1. Život Antonína Dvořáka

1.1 Studia

Antonín Dvořák se narodil 8. září 1841 v Nelahozevsi do řeznické rodiny. Kromě základního vzdělání na obecné škole získal od místního učitele Josefa Spitze také hlubší vzdělání ve zpěvu a hře na housle. Kantor, který si všiml Dvořákova hudebního nadání, ho začal v průběhu let zapojovat do kulturního dění ve vsi, kde hrál v rodinném hostinci nebo při mších na kůru místního kostela. Po ukončení vzdělání na obecné škole roku 1853 se Dvořák přestěhoval ke strýci do Zlonic, aby pokračoval ve studiu.

Ve Zlonicích se nadále vzdělával v hudební oblasti pod vedením Antonína Liehmana.¹ Ačkoliv se podle dřívějších zdrojů zdálo, že se do Zlonic vydal za studii v řeznickém řemesle, v současné době je již známo, že výuční list byl padělkem a Antonín Dvořák se řezníkem nikdy nevyučil. Místo toho se postupně zlepšoval ve svém umění natolik, že se kromě doprovázení mší v kostele stal i členem Liehmannovy kapely. Dalším krokem na cestě mladého hudebníka bylo studium v České Kamenici. Tam se od podzimu roku 1856 učil na městské škole němčině, bez které by se neobešel na varhanické škole v Praze, kam se chystal nastoupit v dalším roce. Výuka na varhanické škole totiž probíhala pouze v německém jazyce. Současně se v České Kamenici i nadále učil hudbě, tentokrát u Františka Hankeho.²

Po ukončení studií v České Kamenici roku 1857 se Dvořák přestěhoval do Prahy, kde nastoupil nejen na varhanickou školu, ale zároveň i pokračující školu u Panny Marie Sněžné, aby se i nadále zdokonaloval v němčině.³ Současně byl také členem souboru Cecílské jednoty, kde působil jako violista.

1.2 Vstup do veřejného povědomí

Po ukončení studií v roce 1859 vstoupil do Komzákovy kapely,⁴ opět na pozici violisty, která se stala hlavním zdrojem jeho příjmů, jelikož nebyl přijat na místo

¹ Antonín Liehmann byl zlonickým kantorem a hudebníkem, který Dvořáka učil hře na housle, violu, klavír a varhany, ale také teoretickým disciplínám jako generálbasu a harmonii. (DÖGE, Klaus. *Antonín Dvořák: život, dílo, dokumenty*. Praha: Vyšehrad, 2013. s. 43 ISBN 978-80-7429-297-2)

² KUNA, Milan. *Antonín Dvořák: Reflexe osobnosti a díla*. Praha: Academia, 2017. s. 189 ISBN 978-80-200-2669-9

³ KUNA, s. 602

⁴ Komzákova kapela byla založena Karlem Komzákem roku 1854. Salónní orchestr se soustředil především na produkci taneční hudby v Praze, ale i v zahraničí. (O Karlu Komzákově | Základní umělecká

varhaníka u sv. Jindřicha v Praze, o které žádal. O tři roky později přesunula Komzákova kapela své působiště do nově vzniklého Prozatímního divadla,⁵ kde fungovala jako operní orchestr.

Jelikož ale Dvořákovo platové ohodnocení nebylo dostatečné, v průběhu let si přivydělával například jako soukromý učitel hry na klavír. Jedna z domácností, kam Dvořák docházel, byla od roku 1865 mimo jiné i rodina Čermákových, kde se seznámil se svou budoucí manželkou Annou a její sestrou Josefínou.⁶ Současně se ve volných chvílích věnoval kompozici, o které ovšem věděli pouze jeho nejbližší přátelé.⁷ Mezi ně patřil Karel Bendl, violoncellista Ludevít Peer a Dvořákův spolubydlící, houslista a budoucí kapelník v Prozatímním divadle Mořic Anger. Během tohoto období stihl Dvořák složit několik komorních skladeb a v závěru i svou první operu *Alfred, B16* (viz 3.6 Zmíněná díla).

Po jedenácti letech v Prozatímním divadle, během kterých měl možnost setkat se s mnohými významnými umělci,⁸ ho opustil a rozhodl se plně věnovat skladatelské tvorbě. Ta byla v této době silně ovlivněna díly Richarda Wagnera a Ference Liszta. Jeho hlavním příjmem zůstaly pouze soukromé hodiny klavíru. Již v této době začal Dvořák projevovat své vysoké skladatelské ambice, a to, když ještě před opuštěním divadla informoval Dr. Ludevíta Procházku o svém záměru uvést pro veřejnost svou nově chystanou operu *Král a Uhlíř*. Mimo tento velký cíl se i nadále věnoval komorní, ale také písňové tvorbě.⁹

Ačkoliv se Dvořákovy skladby začaly veřejně uvádět ihned od jeho vstupu do kulturního života jako skladatele, prvního většího skladatelského úspěchu se dočkal až v roce 1873. Jeho hudba z předchozích let poprvé vyšla v tiskové podobě (*Skřivánek z Písní na slova Rukopisu královédvorského*) a při provedení *Hymnu Dědicové Bílé hory, op. 30* sklidil úspěch i u odborné veřejnosti. Brzy nato vedení Prozatímního divadla přijmulo k provedení jeho operu *Král a uhliř*, jejíž předehra byla uvedena již

škola Karla Komzáka. *Základní umělecká škola Karla Komzáka* [online]. [Cit. 15.3.2024]. Dostupné z: <https://www.zuskomzaka.cz/zajimavosti/o-karlu-komzakovi/>

⁵ Prozatímní divadlo bylo slavnostně otevřeno roku 1862. Sloužilo jako dočasné řešení před vybudováním a znovu otevřením Národního divadla (1883). (Prozatímní divadlo bylo otevřeno před 150 lety. *ČT24* [online]. [Cit. 15.3.2024]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/kultura/prozatimni-divadlo-bylo-otevreno-pred-150-lety-291171>)

⁶ Josefína Čermáková (prov. Kounicová) (1849-1895) byla členkou činoherního souboru Prozatímního divadla. Dvořák jí byl okouzlen a své city vyjádřil v cyklu Cypřiše. (DÖGE, s. 76)

⁷ DÖGE, s. 55

⁸ Například s Bedřichem Smetanou při uvedení jeho oper *Braniboři v Čechách* a *Prodaná nevěsta* nebo s Richardem Wagnerem během tří pražských koncertů roku 1863. (DÖGE s. 64)

⁹ V reakci na prohlášení Ludevíta Procházky v *Hudebních listech*, kde vyzýval mladé umělce i k vytváření drobných písňových skladeb. (DÖGE, s. 94)

roku 1872 pod taktovkou Bedřicha Smetany. Během prvních zkoušek se ovšem zjistilo, že opera je pro svou náročnost prakticky nehratelná. Její uvedení bylo tedy zrušeno a Dvořáka tato skutečnost vedla k reflexi své vlastní tvorby a část děl z let 1866-71 zničil. Právě s nástupem roku 1873 u něj lze pozorovat postupné upouštění od typických prvků pozdně-romantické hudby (složité harmonické postupy, nekonečná melodika aj.) a naopak začátek formování Dvořákova osobitého kompozičního stylu. Například již několikrát zmíněná opera *Král a uhlíř* se v následujícím roce dočkala kompletně nového přepracování a poté i velkého úspěchu při premiéře v Prozatímním divadle téhož roku.

Jelikož Dvořákova finanční situace i přes počáteční skladatelské úspěchy zůstávala při starém, rozhodl se roku 1874 zažádat o státní umělecké stipendium. Mimo to hledal i jiné zdroje obživy. Nejprve vyučoval na soukromé pražské hudební škole Jana Augusta Starého a poté nastoupil jako varhaník u sv. Vojtěcha. Následující rok mu byla uznána zmíněná žádost o státní stipendium. Tento finanční příspěvek byl pro Dvořáka zásadní především z rodinného hlediska, jelikož další důležitou událostí roku 1873 byla jeho svatba s Annou Čermákovou. Manželům se později toho roku narodilo první dítě, syn Otakar.

Ačkoliv na umělecké dráze Dvořák zažíval mnoho úspěchů, rodinná situace v průběhu druhé poloviny 70. let pro něj nebyla zdaleka tak přívětivá. Po první rodinné tragédii, kdy roku 1875 zemřela novorozená dcera Josefa, přišli manželé v roce 1877 také o rok starou dceru Růženu a o měsíc později i syna Otakara. Dvořákovi tedy utrpěli ztrátu všech tří dětí během velice krátké doby. Radost do svazku jim opět vnesla až dcera Otilie, narozená roku 1878.

Ještě před dvojnásobnou rodinnou tragédií roku 1877 se Dvořák počátkem toho roku vzdal místa varhaníka u sv. Vojtěcha, ale žádost o pozici na učitelském ústavu, kterou posílal v předchozím roce, mu byla zamítnuta. Na druhou stranu, otevřely se mu dveře světové kariéry. Dvořákovy *Moravské dvojzpěvy*, které byly součástí jeho třetí žádosti o státní stipendium pro umělce podané téhož roku (1877), se dostaly k rukám Johannese Brahmsa, se kterým si díky tomu začal dopisovat.

1.3 Vstup na světovou scénu

Roky 1878-1880 jsou ve spojitosti s Dvořákem často označovány jako slovenské období“. Po vydání svých skladeb (*Moravské dvojzpěvy* a *Slovenské tance*) roku 1878 v Německu se Dvořák setkal s náhlou popularitou. Na podzim roku 1878 se v Žofíně uskutečnil Dvořákův první samostatný koncert. V prosinci se pak poprvé osobně setkal

s Johannesem Brahmssem, čímž započal jejich celoživotní přátelský vztah a oba skladatelé se od té doby setkali ještě několikrát. Od počátku osmdesátých let 19. století se Dvořák stal jedním z nejvyhledávanějších autorů vážné hudby té doby. Premiéry jeho děl se odehrávaly nejen na českém území, ale i za hranicemi. Mezi přední díla dokončená v tomto období lze zařadit např. písňový cyklus *Cigánské melodie*, op. 55, operu *Dimitrij*, op. 64, *Symfonii č. 6 D dur*, op. 60, *Scherzo capriccioso*, op. 66, *Houslový koncert a moll*, op. 53 nebo *Husitskou*, op. 67.

Zahraniční úspěch pro Dvořáka znamenal nutnost poměrně častého cestování. V únoru roku 1884 Dvořák poprvé vycestoval do Anglie, kde osobně uvedl svou tvorbu na základě vřelého přijetí jeho předchozích skladeb.¹⁰ Od toho roku se do Anglie vydal ještě několikrát. Rovněž cestoval do Německa a velkých měst bývalého Rakouska-Uherska, kde kromě účasti při provedeních svých děl občas i některá z nich dirigoval.

Dvořák stál v této době na vrcholu své tvorby. Jeho hudba se začala šířit celosvětově. Počátkem devadesátých let se Dvořák dokonce zúčastnil koncertního zájezdu do Ruska, kde ovšem nesklidil takový úspěch, jako v západních zemích. Dvořákovy skladby začaly po úspěchu v Anglii také postupně pronikat i za oceán, kde byly uváděny americkému obecenstvu. Například v roce 1884 bylo v Americe poprvé předvedeno dílo *Stabat mater*, op. 58, které před několika měsíci sklidilo úspěch v Anglii.

Mimo zahraniční aktivity se samozřejmě účastnil i událostí ve své vlasti. Na počátku roku 1885 bylo slavnostně otevřeno Rudolfinum a při té příležitosti zazněla Dvořákova *Slovanská rapsodie č. 2*, op. 45. Během několika let proběhla řada premiér jeho děl především v Praze, ale i na jiných místech českého území. Například v září 1887 dirigoval premiéru *Mše D dur* při příležitosti zasvěcení lužanské zámecké kaple. Roku 1889 dostal nabídku místa profesora kompozice na pražské konzervatoři, kterou ovšem odmítl. Následující rok mu byla tato pozice nabídnuta znova. Tentokrát již nabídku přijal a v lednu roku 1891 na místo nastoupil.

Kromě výše zmíněných událostí měl možnost prohlubovat kontakty s dalšími významnými umělci romantismu. Letní období roku 1883 Dvořák strávil ve společnosti Leoše Janáčka, který byl jeho hostem na Vysoké u Příbrami. O pět let později se Dvořák

¹⁰ Především roku 1883 bylo v Anglii s úspěchem provedeno jeho oratorní dílo *Stabat mater*. (Životopis | Antonín Dvořák. *Antonín Dvořák* [online]. [Cit. 17.10.2023]. Dostupné z: <https://www.antonin-dvorak.cz/>)

setkal s ruským skladatelem Petrem Iljičem Čajkovským, který ten rok přijel do Prahy hned dvakrát. Samozřejmě pak bylo i udržování kontaktu s Johannesem Brahmssem.

Dvořák se v osmdesátých letech dočkal také řady uznání. Roku 1882 byl například jmenován čestným členem Umělecké besedy nebo Londýnské filharmonické společnosti. V roce 1889 byl vyznamenán Řádem železné koruny a téhož roku se ve Vídni účastnil audience u císaře Františka Josefa I. Mimo to byl roku 1890 zvolen členem České akademie pro vědy, slovesnost a umění. Roku 1891 pak obdržel čestný doktorát české univerzity a poté, při zájezdu do Anglie, i v Cambridge.

Co se rodinné situace týče, díky skladatelově popularitě se mu dařilo svou rodinu dostatečně finančně zabezpečit. Ta se během několika let rozrostla nejprve o dceru Annu (1880) a později Magdalenu (1881). Roku 1882 Dvořák utrpěl rodinnou ztrátu, a to úmrtí své matky. V následujícím roce Dvořákovým přišel na svět syn Antonín a roku 1885 Otakar. Posledním z dětí rodiny Dvořákovy byla dcera Aloisie, narozená roku 1888.

Rok 1891 byl rokem před Dvořákovým odjezdem do Ameriky. V červnu toho roku totiž obdržel od Jeanette Thurberové¹¹ nabídku stát se na dva roky ředitelem Národní hudební konzervatoře v New Yorku. Smlouvu, která jej zavazovala k působení v Americe, se nakonec rozhodl podepsat. V pozdních letních dnech se v Praze konaly oslavy skladatelových padesátin, kterých se ovšem osobně neúčastnil.

1.4 Působení v Americe

Před svým odjezdem do Ameriky Dvořák uspořádal roku 1892 turné po Čechách a Moravě. V září se pak vypravil do New Yorku, kde byl v následujícím měsíci slavnostně přivítán na tamní konzervatoři a na konci tohoto měsíce již dirigoval svůj první zaoceánský koncert. Během svého amerického pobytu měl možnost setkat se s cizí kulturou a získat inspiraci pro svou budoucí tvorbu. Prázdniny Dvořák trávil spolu s rodinou, která se za ním na počátku léta 1893 přijela podívat, ve Spillville, Iowě, který mu toho roku nahrazoval milovanou Vysokou.

Během své pedagogické dráhy za oceánem samozřejmě nezanevřel na kompozici, ačkoliv jí nemohl věnovat tolik času, kolik by rád. Na americkém území vzniklo jeho pravděpodobně nejznámější dílo: *Symfonie č. 9 e moll, op. 95 „Z Nového*

¹¹ Jeanette Thurberová byla ve své době výraznou osobou hudebního života v Americe. Roku 1885 založila školu, která se později stala Národní konzervatoří v New Yorku. Byla to právě její vůle, aby se Dvořák stal budovatelem americké hudby. (Antonín Dvořák, Jeanette Thurber(ová) (1850-1946))

světa“, které bylo provedeno v New Yorku pod vedením Antona Seidla.¹² Na konci jara se pak vrátil do Čech, kde mu v březnu skonal otec. Spolu s Dvořákem se do Evropy dostala i jeho nová symfonie. Nejprve byla uvedena v Londýně a později i v Karlových Varech a v Praze. Stejně jako v Americe, i v Evropě sklidila úspěch. V říjnu se opět pracovně navrátil do USA, kde se stal čestným členem Filharmonické společnosti v New Yorku. Ještě před návratem v dubnu 1895 se mu této pocty dostalo i ve Společnosti přátel hudby ve Vídni.

1.5 Návrat do Čech

Ačkoliv druhá smlouva o pracovním úvazku na Národní konzervatoři hudby v New Yorku byla rovněž zamýšlena na dva roky, Dvořákovi a jeho ženě, která ho v Americe doprovázela, se stýskalo nejen po domově, ale především po dětech. Z rodinných důvodů tedy roku 1895 ukončil své působení na americké půdě a vrátil se zpět do své vlasti. V Praze se pak opět ujal svého dřívějšího místa profesora na zdejší konzervatoři. V tomto roce skonala jeho švagrová, Josefina Kounicová, což vedlo Dvořáka k připsání její oblíbené melodie z cyklu *Čtyři písně, op. 82, 1. Kéž duch můj sám* do závěru *Koncertu pro violoncello h moll*, na kterém v té době pracoval.¹³

Rok 1896 byl pro Dvořáka především ve znamení návratu do českého kulturního dění. V Praze například dirigoval první koncert České filharmonie nebo premiéru *Koncertu pro violoncello h moll, op. 104*. Po návratu z Ameriky se věnoval přednostně tvorbě operní a programní. Mezi premiéry jeho děl v této době patřila například trojice symfonických básní *Vodník, op. 107, Polednice, op. 108 a Zlatý kolovrat, op. 109*. Roku 1897 mu bylo opět nabídnuto místo na newyorské konzervatoři, které ale Dvořák odmítl. Toho roku se na své dráze hudebního mistra stal členem poroty pro získávání státních uměleckých stipendií, tedy podpory, kterou sám po několik let využíval.

Rok 1898 byl opět spojen s řadou premiér (*Holoubek, op. 110*, přepracovaný *Jakobín* nebo *Písně bohatýrské, op. 111* uvedené ve Vídni pod vedením Gustava Mahlera). V roce 1899 byla nově hrána pouze opera *Čert a Káča, op. 112*. V prosinci pak Dvořák vycestoval do Budapešti, kde během dvou dnů účinkoval nejdříve jako klavírista při provedení svých komorních skladeb a poté jako dirigent.

Nové století Dvořák zahájil poměrně skromně. Roku 1900 dirigoval pouze dva koncerty a následující rok byl pro Dvořáka významný především premiérou jeho

¹² Anton Seidl byl původem maďarský dirigent, který působil ve Spojených státech. Dvořák si jeho umění velmi vážil. (Antonín Dvořák, Anton Seidl (1850-1898))

¹³ Antonín Dvořák, Koncert pro violoncello a orchestr h moll, op. 104, B191

nejznámější opery *Rusalka, op. 114*. Mimo to byl roku 1901 jmenován členem Panské sněmovny a zvolen ředitelem pražské konzervatoře. V září se pak osobně setkal s Gustavem Mahlerem ve Vídni. Ačkoliv se v Praze konaly slavnosti k příležitosti jeho šedesátých narozenin, Dvořák se jich stejně jako před deseti lety neúčastnil. V roce 1903 se setkal s Edvardem Griegem, který přijel do Prahy dirigovat svá díla.

V osobním životě Dvořák kolem přelomu století ztratil hned několik svých přátel. Roku 1897 mu zemřeli dva celoživotní přátelé, na jaře Johannes Brahms a k podzimu Karel Bendl.¹⁴ Roku 1903 pak přišel také o svého přítele Antonína Rusa,¹⁵ svou tchýni Klotildu Čermákovou nebo dirigenta Adolfa Čecha.¹⁶ Na druhou stranu, roku 1898 se mohl těšit ze svatby své nejstarší dcery Otilie se svým studentem Josefem Sukem, který se později stal významným českým hudebním skladatelem, houslistou a pedagogem. Na konci roku 1901 pak i ze svého prvního vnuka, Josefa Suka. Také jeho mladší dcera Anna se roku 1903 provdala, a to za Dr. Josefa Sobotku.

Poslední rok Dvořákova života byl spojen se závažnými zdravotními problémy. V březnu se konala premiéra jeho posledního díla, opery *Armida, op. 115*, kterou už Dvořák pro své zdraví nemohl zhlédnout až do konce. Od té doby už se veřejného dění neúčastnil. Dvořákův stav zůstával i nadále špatným a po onemocnění chřipkou se již nezotavil a 1. května 1904 skonal.

¹⁴ Karel Bendl (1838-1897) byl hudební skladatel, dirigent, sbormistr a pedagog. Jeho přátelství s Dvořákem započalo již během studií na varhanické škole. (KUNA, s. 58-60)

¹⁵ Antonín Rus se ve svém životě věnoval soudnictví a amatérsky hudbě. Přátelství s Dvořákem navázal po seznámení přes spolužáka na varhanické škole. (Antonín Dvořák, Antonín Rus (1833-1903))

¹⁶ Adolf Čech (1841-1903) byl kapelníkem Prozatímního a později i Národního divadla. S Dvořákem se seznámil již v orchestru Cecilské jednoty a provedl mnoho jeho děl v pražské premiéře. (Český hudební slovník osob a institucí. *Český hudební slovník* [online]. [Cit. 12.4.2024]. Dostupné z: https://slovník.ceskyhudebnislovník.cz/index.php?option=com_mdictionary&task=record.record_detail&id=1682)

2. Film

2.1 O filmu

V poválečné době se na českém území natočilo pouze několik filmů, které se zabývají životy slavných českých skladatelů. Nejstarší z nich nese název *Z mého života* (1955), čímž napovídá, že se jedná o dílo pojednávající o Bedřichu Smetanovi. Následně se začaly objevovat náměty na vytvoření filmu o Antonínu Dvořákovi. Ty se ovšem poprvé realizovaly až natočením snímku *Koncert na konci léta* (1979), který se tak stal druhým snímkem pracujícím s osudy jednoho z předních českých skladatelů a kterému je věnována tato práce. Ani ne o deset let později vyšel snímek *Lev s bílou hřívou* (1986) popisující část života Leoše Janáčka. Tímto snímkem se na dlouhou dobu od tématu slavných českých skladatelů na filmovém plátně upustilo. Čeští skladatelé dostali další prostor ve filmu až po příchodu nového tisíciletí, a to filmem *Americké dopisy* (2015). Stejně jako *Koncert na konci léta*, pojednává o životě Antonína Dvořáka, avšak o odlišném časovém úseku a jiným způsobem. Tomuto filmu se v práci také věnuji, ale pouze okrajově. Nejnovější ze snímků se vrací do období klasicismu spolu s životním příběhem Josefa Myslivečka ve filmu *Il Boemo* (2022). Mimo tyto snímky samozřejmě vzniklo i velké množství snímků dokumentárních. Ty ovšem nejsou předmětem této bakalářské práce.

Samotný film *Koncert na konci léta* vznikl ve druhé polovině 70. let minulého století pod vedením režiséra Františka Vlácil. V té době byl Vlácil již renomovaným režisérem, který se proslavil především díky úspěchu historického snímku *Markéta Lazarová*,¹⁷ který je dodnes považován za jeden z nejvýznamnějších filmů české kinematografie. Ačkoliv se snímek *Koncert na konci léta* neřadí mezi nejvýznamnější Vlácilova díla, zachovává si kvality, které lze pozorovat i v jeho známějších filmech.

První myšlenka pro vznik filmu, která byla později podpořena vytvořením prvního scénáře, se rýsovala už v roce 1974. Vlácil byl ovšem zaneprázdňen několika dalšími projekty a původní scénář vyžadoval řadu přepracování. Z těchto důvodů byl termín natáčení stanoven až na rok 1978. Filmové studio Barrandov, pod jehož záštitou snímek vznikl, mělo v úmyslu film uvést do kin k příležitosti jednoho z Dvořákových významných životních dat, případně během konání Pražského jara. Žádná z těchto

¹⁷ Markéta Lazarová (1967) představuje Vlácilovo nejzásadnější dílo, které obdrželo řadu ocenění. (Markéta Lazarová (1967) – Filmový přehled. *Filmový přehled* [online]. [Cit. 8.11.2023]. Dostupné z: <https://www.filmovyprehled.cz/cs/film/396753/marketa-lazarova>)

událostí se ale nakonec nestřetla s termínem, který byl pro uvedení filmu zadán. Film byl poprvé slavnostně promítán 20. září 1979, ovšem veřejnost se filmu dočkala až počátkem následujícího roku.¹⁸

Pro vznik tohoto filmu byla zásadní Vláčilova spolupráce se Zdeňkem Mahlerem,¹⁹ který pro tento film vytvořil scénář, na kterém pak při úpravách společně pracovali. Mahler sepsal scénář o Dvořákovi již v předchozích letech, a to k divadelní hře *Nález v krajině srdeční*, která měla premiéru roku 1974 a soustředila se na Dvořákův vztah k Josefíně. Je zřejmé, že některé dialogy se ze hry dostaly i do filmového scénáře.²⁰ Z Mahlerova záměru vyplývá, že snímek se měl snažit o co nejpravdivější zachycení Dvořákova charakteru. Zmínil i požadavek na hudební scénář, který měl obsahovat nejen díla proslulá, ale také díla téměř neznámá.

Vláčil dále pracoval s tvůrčí skupinou Miroslava Hladkého. Vedoucím výroby se stal Oldřich Mach a jako kameramana si Vláčil přizval Jiřího Macáka, jehož filmy z období 70.-80. let se dodnes hojně vyskytují na programech televizních stanic.

K tvorbě filmu byly přizváni odborníci na Dvořáka a jeho dílo. V první řadě Jarmil Burghauser následovaný Zdeňkem Košlerem. Burghauser, skladatel a muzikolog, byl výrazným členem Společnosti Antonína Dvořáka. Vydal množství svazků orientujících se na Dvořákovo dílo, ale také na další české hudební skladatele.²¹ Jeho účast na výrobě filmu spočívala přednostně ve výběru hudby.

Důležitou částí filmu je jeho hudba. Ve filmu byly použity nahrávky z archivu Supraphonu. Dále pak bylo nutné dojednat nahrávání s orchestrem (některé hudební pasáže nebo části, kde hudebníci ladí své nástroje), volba tedy padla na Filmový symfonický orchestr a Českou filharmonii pod vedením Zdeňka Košlera. Kromě orchestrální hudby snímek rovněž používá komorní a sólové skladby. Pro nahrávání tohoto typu skladeb byli osloveni Jiří Ropek (varhaník), Radoslav Kvapil (klavírista) a Břetislav Novotný a Kvarteto města Prahy.²²

¹⁸ GAJDOŠÍK, S. 488

¹⁹ Zdeněk Mahler (1928-2018) byl český pedagog, spisovatel, scénárista a publicista. Mezi jeho nejvýznamnější práce se řadí například scénář ke snímku *Amadeus* (1984) nebo *Lidice* (2011). (Filmový přehled, Zdeněk Mahler)

²⁰ GAJDOŠÍK, s. 467

²¹ Český hudební slovník

²² GAJDOŠÍK, s. 478

2.2 Obsazení

Finální obsazení filmu bylo nastíněno již v počátku příprav filmu. Největším oříškem byl pro tvůrce, především tedy pro režiséra Vláčila, po dlouhou dobu představitel hlavní role. Ačkoliv měli vytipované vhodné kandidáty, z různých důvodů byla většina zamýšlených herců nedostupná. To platí také u některých vedlejších rolí, které ovšem ve snímku nemohou svou důležitostí konkurovat té hlavní.

Samotná role Dvořáka byla původně zamýšlena především pro Lud'ka Munzara. Roli ale obdržel Josef Vinklár, který o ni projevoval velký zájem již od počátku. Sám tvrdil, že ústřední postavu filmu Antonína Dvořáka považuje za svou životní roli.²³ Filmoví tvůrci chtěli Dvořáka vykreslit nikoli jako velkého hudebního génia, ale jako obyčejného člověka, který vedle hudby miluje svou rodinu a své záliby. Toho ve filmu skutečně dostáli. Zároveň je Dvořák skrz celý film vykreslen jako osoba, kterou neustále doprovází myšlenka na smrt. Její přítomnost Dvořáka neustále znervózňuje a opustí ho až v závěru filmu.

Vedlejší role hraběte Kenta, tedy hlavní záporné postavy, náleží Janu Němcovi. S tímto hercem režisér počítal hned v počátcích, a to již během první fáze obsazení filmu. Kent je pro děj filmu naprosto zásadní postavou, která je ovšem jako jediná zcela fiktivní. (Existence Kenta je příčinou vzniku ještě jedné fiktivní postavy, kterou je jeho posel.) Ve snímku představuje Dvořákovo alter ego, temnou postavu. Dvořák je ve styku s Kentem nucen „řešit základní etické otázky života a tvorby“.²⁴

Ve filmovém zpracování jsou Dvořákovi nablízku pouze dvě ženy, a to sestry Čermákovy. Obě dámy byly ve Vláčilově představě o obsazení ihned od začátku. Role Dvořákovy manželky Anny se ujala Jana Hlaváčková. Anna ve filmu vnáší do Dvořákova života řád a na rozdíl od Dvořáka stojí nohama pevně na zemi. Druhou osudovou ženou byla pro Dvořáka Annina sestra Josefína, jejíž role byla svěřena Janě Hlaváčkové. Ta je naopak ve filmu pojata jako Annin protipól, jelikož se stala pro Dvořáka múzou, která ho povznáší do výšek hudebních příležitostí a inspirace.

Další důležitou rolí, které se zhostil Václav Lohniský, je postava kapelníka. Ten je Dvořákovi nejen kolegou, ale i kamarádem, který ho doprovází v průběhu celého filmu. Z historického kontextu je možné, že tvůrci měli jako vzor nejspíše skladatele a kapelníka Adolfa Čecha, který se stal na více jak dvacet let druhým a později, po

²³ GAJDOŠÍK, s. 480

²⁴ Mahlerův pohled na postavu Kenta. GAJDOŠÍK, s. 490

Smetanově ohluchnutí roku 1876, i prvním dirigentem Prozatímního (později Národního) divadla.²⁵

Jistou důležitost sehrává i přítomnost Dvořákových žáků Oskara Nedbala (Ladislav Bambas), Josefa Suka (Ondřej Pavelka) a studenta zvaného Fénix²⁶ (Ondřej Havelka), kteří se ve snímku objevují také poměrně často. Při práci s nimi se Dvořák otvírá novým hudebním postupům a životním náhledům.

Dále je pak součástí filmu samozřejmě i několik dalších postav, které ovšem do děje zásadněji nezasahují a nijak neovlivňují Dvořákova myšlenková pohnutí, ale jsou důležité z hlediska historických souvislostí. Mezi ně se řadí například hrabě Václav Kounic, jehož ztvárnění, které bylo původně zamýšleno pro Rudolfa Hrušínského, se zhostil Svatopluk Beneš, role Kentova posla, do které byl obsazen Jiří Bartoška, nebo například postava hraběnky Eleonory (matky hraběte Kounice), ve které je k vidění Vlasta Fabianová.

2.3 Děj filmu

Snímek je rozčleněn do tří celků. Ačkoliv to nemusí být ihned po prvním zhlédnutí zřejmé, jedná se o tři Dvořákovy sny a představy, které se mu zobrazují po cestě z Anglie do Prahy. První, „osudové rozpomínání“, se zaměřuje na vzpomínky z Dvořákova působení v Prozatímním divadle. Druhý, „sen o přítomnosti“, se soustředí na Dvořákovo působení v Praze roku 1891. Poslední, „tušení příštích dějů“, pak předkládá letní pobyt ve Vysoké a přípravu na letní koncert.²⁷ Ve výsledku má být scénou odehrávající se ve skutečnosti právě ona cesta do domoviny.

V prvních minutách filmu je divákovi představena zkouška koncertu odehrávající se v Anglii, kam Dvořák přijel dirigovat své skladby. Dvořákovi se ale během zkoušky vybaví *motiv smrti* (viz 3.1 Requiem, op. 89, B165) a zkoušku se rozhodne ukončit. Po chvíli film prozrazuje, že Dvořák na základě této pohnutky nechce na tomto koncertě účinkovat a zbytek filmu se zaměřuje právě na onen *motiv*, který se stává zápletkou celého filmu.

Osudové rozpomínání

V této části je divák obeznámen s tím, jak Dvořák přišel k oněm pověstným čtyřem tónům a uveden do souvislosti celé zápletky. Po krátké části, kdy se Dvořák

²⁵ Český hudební slovník

²⁶ Mohlo by se jednat o Vítězslava Nováka, ale zdroje tuto domněnku nepotvrzují. Nazývají ho „Fénix“ a více jeho jméno nekomentují. (Filmový přehled, Koncert na konci léta (1979)) (GAJDOŠÍK, s. 686)

²⁷ GAJDOŠÍK, s. 472

spolu se svojí ženou vrací lodí do své domoviny, následuje po opětovném zaznění *motivu* časový skok do Prozatímního divadla, kde Dvořák působil jako violista. Zde je divákovi během recitace na pódiu za doprovodu hudby představena Josefina Čermáková, herečka, do které byl mladý Dvořák zamilován. Stejně tak je zde prvně k vidění Kent,²⁸ fiktivní postava hraběte a v budoucnosti také švagra Josefíny, který ovšem ve scéně není blíže představen. Kent se po divadelním představení následně snaží v salónu obhajovat svou píseň, kterou si Josefina vybrala pro svůj zpěv pro vybrané hosty, ale Dvořák skladbu zkritizuje a navrhně, že „*přinese něco jiného*“.

V následující scéně Dvořák předá slíbený cyklus písní (*Cypřiše*) Josefíně. Poté, co Dvořák odejde, přichází Anna, která narozdíl od Josefíny v reakci na milostný cyklus reaguje se zájmem a zjevně tak dává divákovi najevo, že k nenápadnému violistovi z divadelního orchestru a učitele klavíru chová milostné city. Zároveň se zde Josefina stává prostředníkem Dvořákova úspěchu, když se rozhodne *Cypřiše* zaslat Dvořákovým jménem Johannesu Brahmsovi.

Po rozpravě mezi sestrami se film opět vrací do zákulisí Prozatímního divadla, kde se ruší studování Dvořákovy opery *Král a uhlíř*, o což se postaral Kent poté, co mu Dvořák zkritizoval skladbu. Místo Dvořákovy kompozice se tedy bude hrát jiný repertoár. Zde opět zaznívá ústřední *motiv* filmu a snímek se krátce přesouvá do kostela a následně do Dvořákova bytu, kde se mladý skladatel rozhodne nejenom tuto, ale i další skladby spálit. Z této činnosti ho vyruší Anna, která přišla Dvořákovi předat dopis od Brahmsa. Ukáže se, že Brahms Dvořákovo dílo zaujalo a má zájem o jeho další tvorbu. Rovněž Dvořákovi navrhuje uspořádání koncertu, k čemuž dojde v následující scéně.

Během toho, co zní tóny *Slovanského tance* se děj posouvá od onoho koncertu do prostor nového letního sídla hraběte Kounice, který jej pořídil jako svatební dar pro Josefínu. V další scéně už má divák možnost nahlédnout do o poznání skromnější domácnosti Anny a Antonína Dvořákových. Domácí práce přeruší neočekávaný host se šekem za nespécifikované dílo se shodně neznámým požadovaným datem dokončení. Dvořák, ačkoliv neochotně, šek vypíše, odměnu předem dostane, ovšem mnohem vyšší, jelikož mu tam Anna bez jeho vědomí připsala jednu nulu navíc. Skladatel se tedy zavázal k vytvoření díla za 1 000 zlatých. Po předání částky se opět ozývá *motiv* a film diváka přesouvá na letní sídlo Kouniců.

²⁸ Kent, jak se tato postava nazývá, ve filmu nikdy není představen jménem, ale pouze titulem či právě rodinným vztahem.

Dvořák chce zmíněnou částku vrátit, ale dozvídá se, že oním neznámým mecenášem není Annina sestra a její manžel, jak se spolu s Annou domníval, ale někdo jiný. Ačkoliv mecenáš zůstává neznámý, je jim zde hrabětem Kounicem mimochodem nabídnut malý dům na dohled od toho, ve kterém se právě nachází.²⁹ Znovu zazní *motiv* a snímek se přesouvá do vlaku.

Sen o přítomnosti

Snímek se vrací k úvodní zpáteční cestě z Anglie, kde se Dvořák dotazuje své ženy, jestli ještě mají „*tu tisícovku*“, co před lety obdržel. Ta ovšem otázku přejde a děj se posouvá dále.

Dvořák je zobrazen v bytě, kde v noci komponuje *Requiem*, část *Dies Irae*. K ránu ho z pracovního nasazení vyruší stejný neočekávaný host jako před léty. Tentokrát přichází s upřesňující zprávou, že žadatel si od mistra přeje kompozici „*velké panychidy*“. Konverzaci zde opět podkresluje *motiv Requiem*.

Děj dále směřuje Dvořáka k setkání s jeho přítelem, který byl dosud k vidění jako divadelní kapelník, se kterým konzultuje onu tajemnou objednávku a také čtyři tóny, které se Dvořákovi neustále opakují v hlavě. Zde se film dotýká příběhu, který je spojen s objednávkou Mozartova *Requiem*,³⁰ když Dvořákův kamarád zmiňuje, že tajemný mecenáš nepřišel s ničím originálním.

Následuje večírek pořádaný Josefínou, kde se Dvořák konečně setkává s tajemným zadavatelem, kterým se ukáže být Kent. Dvořák, v průběhu společného dialogu s Kentem, vznáší své námitky vůči vytváření smuteční mše pro osobu, která je stále naživu, v tomto případě za Kenta. S celou touto myšlenkou nesouhlasí a navrhuje vytvoření jiného díla. To je mu ale Kentem zamítnuto. Ke konci se opět objevuje *motiv*, který následně přechází do části *Confutatis maledictis*.

Skutečnost, že má napsat requiem pro žijící osobu, Dvořáka tíží a bere si ji všude s sebou. To platí i v případě scény, kde svým studentům skladby zadá za úkol právě rozvinutí motivu čtyř tónů, které ho neustále doprovází. Ani zde ale zatím neshledává rozuzlení. Po krátké scéně, kde Dvořák pozoruje projíždějící vlak a debatuje se svou manželkou o objednávku requiem, se děj opět vrací do učebny s Dvořákovými

²⁹ V dnešní době je známo jako vila Rusalka. (Antonín Dvořák, Vysoká)

³⁰ Wolfgang Amadeus Mozart (1756-1791) dostal anonymní objednávku na složení *Requiem* v době, kdy se mu zhoršovalo zdraví. Tráduje se, že věřil, že si smuteční mši píše na svůj vlastní pohřeb. Dnes už se historikové domnívají, že v noc, kdy Mozart zemřel, už věděl, že dílo si objednal Franz von Walsegg. (Separating truth about Mozart's 'Requiem' from the legends. *Journal Sentinel* [online]. [Cit. 15.4.2024]. Dostupné z: <https://eu.jsonline.com/story/entertainment/arts/2017/03/24/separating-truth-mozarts-requiem-legends/99440896/>)

studenty. Tentokrát s čistou hlavou a novými nápady se i se studenty přesouvá k železniční trati, kde obdivuje lokomotivy.

V další scéně se Dvořák probouzí doma u stolu nad rozepsanými partiturami. Opět se ukazuje, že Dvořáka stále doprovází neklid způsobený zakázkou, za kterou obdržel nemalý obnos peněz. Proto se rozhodne peníze vrátit. Zarazí ho ale zpráva jeho ženy, že zmíněné finance v rodinné kase už dávno nejsou. Ve svém úmyslu ovšem hodlá pokračovat a peníze si rozhodne vypůjčit od svého přítele, se kterým prve konzultoval objednávku i *motiv*. Dostaví se ke Kentovi, který právě trénuje střelbu, a žádá o vrácení smlouvy, ale neúspěšně. Z toho důvodu požádá o předání peněz Kentovi Josefínu, která je do té doby uschová u sebe. Zde se mimo jiné Josefina zmiňuje, že Dvořákovi zařídí setkání s „jednou americkou milionářkou“.³¹

V následující scéně se Dvořák přidává ke svým studentům v některé z pražských kaváren, kde diskutují otázku vlastenectví v hudbě. Ponořen do svých myšlenek, Dvořák si ani nestihne povšimnout, že studenti posunuli svou konverzaci k jinému stolu. U Dvořákova stolu se zčistajasna objeví Kent, který i přes debatu s Josefínou nadále trvá na své objednávce. Současně zmiňuje, že si je vědom podobnosti objednávky s tou, kterou kdysi obdržel Mozart a naráží i na podobnost milostného trojúhelníku, do kterého byl zamotán svého času Mozart a Dvořák má zřejmě totožný problém.³² Po této narážce Dvořák opouští podnik a opět se vrací *motiv*.

Tušení příštích dějů

Po krátké scéně ve vlaku s Dvořákem a jeho ženou, kde snímek navazuje na předchozí scénu tamtéž, se film přesouvá na Dvořákovo letní sídlo, kam míří nejen se svou rodinou, ale i se svými studenty. Dvořák zde tráví léto nejen s nimi, ale i místními obyvateli. Ačkoliv odpočívá a užívá si přírody, i přesto se mu občas myšlenka zatoulá k otázce života a smrti. Mimo to se dozvídá, že Kent hodlá pokračovat v těžbě stříbra v okolí Vysoké u Příbrami.

Léto plyne, Dvořák zkouší se studenty své skladby, Suk se sblíží se Dvořákovou dcerou Otilií. Během jedné ze zkoušek Dvořáka vyruší hraběnčina komorná se zprávou, že si její paní s Dvořákem potřebuje promluvit. Ukáže se, že o Dvořáka mají zájem v Americe jako „zakladatele americké hudby“. Mimo to se ale

³¹ Dá předpokládat, že myšlenou osobou má být Jeanette Thurberová.

³² Traduje se, že oba skladatelé se údajně oženili se sestrami dívek, do kterých byli zamilovaní, avšak skutečnost byla v obou případech odlišná. (The Love Story of Mozart and Constanze. *Concert Vienna* [online]. [Cit. 15.4.2024]. Dostupné z: <https://concert-vienna.com/blogs/viennese-things/the-love-story-of-mozart-and-constanze>) (Antonín Dvořák, Josefina Čermáková (prov. Kounicová) (1849–1895))

také dozví, že peníze, které nechal u Josefíny uschovat, byly odcizeny její komornou spolu s jejím deníkem, což Josefíně znemožňuje peníze získat zpět, jelikož nechce, aby informace ukryté v deníku byly vyzrazeny.

V další scéně se děj přemístí k úlům, kde místní děda Heiliberg přirovnává včely k lidem. Dojde i na téma smrti a to, co přijde po ní. Děda, na rozdíl od Dvořáka, představuje plné smíření se skutečností, že život je konečný.

Již dvakrát bylo v průběhu Dvořákova pobytu na Vysoké zmíněno téma koncertu na konci léta. V následující scéně se ukáže, že onen koncert se má odehrát 8. září v Praze, tedy v den Dvořákových narozenin, což Dvořákovi uniklo a on, stejně jako jeho rodina, z toho nemá radost.

Krátká scéna zkoušky klavírního tria plynule přejde ke konverzaci mezi Dvořákem a Josefínou při venkovní procházce. Spolu diskutují o tom, co mohlo být, ale nebylo a že je to tak správně. Jejich rozhovor přeruší až zvuk klavíru, tentokrát nikoli od studentů, ale od Suka a Otilie. Závěrem pak Josefína pobídne Dvořáka k rozhodnutí, aby nabídku práce v zahraničí přijal. Rozhodnutí v další scéně následně podpoří i jeho rodina a je tedy rozhodnuto, že Dvořák a jeho žena stráví část svých životů za oceánem.

Následující scéna zavádí diváka na zkoušku orchestru před zářijovým koncertem s Dvořákem v dirigentské pozici. Zkouška je opět přerušena, když Dvořák zpozoruje Kentova posla a opět se mu vrátí tóny *motivů*. Následně padne rozhodnutí, že koncert se nebude konat v Praze, ale na Vysoké.

Do blízkosti Vysoké se snímek také vzápětí vrací. Dvořák tam cestou do kostela v TřebSKU krmí holuby a následně u varhan rozjímá u jedné z *Biblických písní* a skrz okno pozoruje, jak se lidé pomalu sjíždí na koncert.

Před samotným koncertem mezi Annou a Josefínou mezitím probíhá konverzace o zprávě, že si Kent stěžuje na skutečnost, že se stále nedočkal svého requiem a hodlá dostát svého. Proto se Josefína rozhodne připravit na setkání s Kentem a napravit, co se pokazilo.

V posledních deseti minutách filmu se divák octne u koncertu, kam celý snímek směřuje. Kromě této velké slávy se ale stíhá odehrávat pro snímek důležité skryté drama, a to doslova za zavřenými dveřmi. V novinách vyšel článek, kde si Kent stěžoval na Dvořákovo jednání (skladbu neobdržel a ani peníze se mu nevrátili). Josefína dokáže předvídat jednání svého švagra a čeká, že se Kent zhostí situace po svém. Proto si Kenta nejprve pozve k sobě, kde se ukáže, že měl v úmyslu Dvořáka zastřelit. Avšak tím, že do děje vstoupila Josefína byla zbraň namířena místo na Dvořáka na ni. Místo výstřelu se

ovšem za zvukové kulisy šumu holubích křídel snímek vrací do skutečnosti. Touto scénou tak končí Dvořákovo fabulování v myšlenkách a přichází závěr filmu. Dvořák se spolu s jeho ženou vrací z Anglie zpět do vlasti, kde ho kromě rodiny včetně Josefiny vítá i početné obecnstvo.

Ačkoliv se divák nedozví, jak dopadla Kentova objednávka Requiem, ze závěru je jasné, že Dvořák se od Kentovy objednávky a svazujícího pocitu dokázal oprostít. Vyřešil své vnitřní rozpory v etických a hodnotových otázkách a zbavil se strachu ze smrti. Kent, který se svou fascinací smrtí po celou dobu působil mocně a neohroženě se nakonec zmůže jen na symbolický odjezd z Dvořákova dohledu. Celou tuto scénu pak podkresluje závěrečná část *Te Deum*.

2.4 Časová linie

Ačkoliv se jedná o variace, snímek je i přesto poměrně věrný skutečným událostem a jejich časovému řazení. Celý film je zasazen do období, kdy už byl Dvořák usazen v Praze a příběh sleduje jeho posun od orchestrálního hráče v orchestru Prozatímního divadla až po váženého mistra svého oboru.

První scéna by se dala časově zařadit někdy do roku 1891. Dvořák ten rok skutečně odcestoval do Londýna. Současně to byl jeho poslední zájezd do zámořské země před tím, než skonala Josefina Kounicová. Tento rok potvrzuje i plakát, který zmiňuje díla v té době již publikovaná či dokončená (viz 3.2 Karneval, op. 56, B169 a 3.6 Zmíněná díla).

Následný sled událostí se odvíjí od Dvořákova působení v Prozatímním divadle a vzhledem k tomu, že jsou zde zmíněny *Cypřiše*, dá se předpokládat, že scény zobrazují Dvořáka v roce 1865. Dále se děj posouvá k sebekritickému období po nepřijetí opery *Král a uhlíř*. Jedná se také o období, kdy byl Dvořák ještě svobodný. Tyto události by tak řadily děj přibližně do roku 1872. Vše se ovšem odehrává krátce po sobě a je tak zřejmé, že snímek v těchto scénách shrnuje počátek Dvořákovy skladatelské cesty v rozmezí let 1865-1872.

Příběh se následně posouvá na první Dvořákův koncert. Má se tedy zřejmě jednat o rok 1878. Právě toho roku byl uspořádán koncert, kde byly představeny pouze Dvořákovy skladby. Vzápětí se děj přesouvá na zámek ve Vysoké, jehož stavba byla dokončena téhož roku.³³ Poté se snímek zaměří na skromnější byt Dvořákových, kde se

³³ Vysoká u Příbramě. *Hrady, zámky a tvrze* [online]. [Cit. 10.4.2024]. Dostupné z: <https://www.hrady.cz/zamek-vysoka-u-pribrame>

konverzace točí kolem vzpomínek na dětství. Je s podivem, že tvůrci zvolili právě toto téma, jelikož roku 1877 přišli manželé záhy o dvě děti a obě postavy při této konverzaci nenaznačují ani nejmenší pocit tíživosti. Z historických záznamů lze soudit, že pro manžele se jednalo o velkou ránu, jelikož se Dvořák ihned po těchto událostech rozhodl přepracovat své dílo *Stabat mater*.³⁴ Rozhovor je přerušen příchodem posla, který Dvořákovi předá peníze. V další scéně se Dvořákovi vrací na zámek. Tato scéna nelze přesně časově zařadit, jelikož není postavena na skutečných událostech, ale je jisté, že se odehrává krátce po scéně v bytě.

Poté se příběh krátce vrací zpět k Dvořákově cestě z Anglie. Následné scény jsou pak představou toho, co by se mohlo stát. Všechny tyto scény se mají odehrávat roku 1891. Tomuto datumu napovídá především skutečnost, že zde Dvořák mimo jiné řeší, zda přijmout pozici ředitele newyorské konzervatoře. Až v závěru filmu se snímek opět vrací k příjezdu z Anglie, tedy rovněž do roku 1891.

2.5 Faktická přesnost

Snímek nemá za cíl být fakticky přesným, ale přiblížit Dvořáka a jeho osobnost za pomoci uměleckých prostředků a fabulací. Dopouští se tak řady nepřesností a úprav. Základním prvkem fabulace je smyšlená postava Kenta a jeho posedlost smrtí. Dá se tak říci, že v momentě, kdy má Kentova přítomnost vliv na děj, daná situace se neodehrála.

Film si, kromě Kenta a jeho posla, ovšem zachovává skutečné osobnosti z Dvořákova života. Rovněž i některým životním otázkám zmíněných ve filmu jistě musel Dvořák v průběhu svého života čelit a snímku nelze popřít, že jeho scénář byl skutečně sepsán na základě historických dokladů. Avšak skutečností je, že fabulace je do děje vmísená natolik, že pro diváka neznalého Dvořákova příběhu se film stává zdánlivě zcela smyšlený.

Jednou z největších nepřesností, která se ve filmu objevuje, je opakující se pozměněný *vznik hudebních děl*. Tvůrci tak zřejmě činili, aby tak lépe zcelili filmový příběh. Ani jednou ve filmu není uveden skutečný důvod pro vznik kteréhokoliv díla. Pokud bylo dílo ve skutečnosti předmětem objednávky nebo Dvořákova pohnutí, ve filmu se jeho vznik vždy prezentuje za jiným účelem. Této problematice se věnuje samostatná kapitola této práce (viz 3. Hudební složka filmu).

³⁴ *Stabat mater* líčí příběh Panny Marie, která musí být svědkem umírání svého syna, Ježíše. (Antonín Dvořák, *Stabat Mater*, op. 58, B71)

a. Dvořák a rodina

Hlavním prvkem je jistě *Dvořákovo vnímání smrti*, na které snímek naráží téměř neustále. V průběhu života si Dvořák prošel mnoha zkouškami, během kterých přišel o své milované, avšak jak přesně vnímal smrt se můžeme v současné době pouze domnívat.

Jedním z Dvořákových rysů je neustálý *tvůrčí neklid*. Ten je ve filmu zobrazován dirigováním neviditelného orchestru nebo pouhým zahleděním se do neurčita. Z dochovaných vzpomínek jeho blízkých je zřejmé, že tento viditelný projev hudebního myšlení nebyl pro Dvořáka typický. Například jeho student Josef Suk vzpomíná na Dvořákovu ruku jak „*nepokojně hraje na kabátě*“.³⁵ Tato Dvořákova zvyklost je zaznamenána nejen Sukem, ale i dalšími lidmi z jeho okolí.³⁶ Je tak s podivem, že právě tento detail ve filmu zcela chybí.

Mezi scény, které s největší pravděpodobností neodpovídají realitě, se řadí například *zrušení anglického koncertu*. Ačkoliv se v roce 1891 skutečně účastnil zájezdu do Anglie, pravděpodobnost, že by zrušil účast na svém koncertě z důvodu zlé předtuchy, je mizivá. To ostatně tvrdí dopis zaslaný v době příprav filmu ředitelem Muzea české hudby:³⁷

„*Dvořák byl zodpovědný člověk a nikdy by z Anglie neodjel, aby neoddirigoval nasmlouvaný koncert.*“

Další nepravděpodobnou částí filmu se zdají být noční scény, ve kterých *Dvořák komponuje*. Ze vzpomínek jeho nejbližších je zřejmé, že skladatel měl poměrně přesně daný denní režim. Vstával velmi brzo ráno a komponoval přes den. Ke spánku se pak ukládal již kolem 9 hodiny večerní.³⁸

Ve filmu je také k vidění *Dvořák v pozici učitele*. Ve scénách při výuce žáků působí Dvořák poměrně chaoticky a jednoho žáka dokonce vyhodí ze třídy, když je nespokojen s jeho kompozicí. Další hodinu ale změní názor a žáka přivítá zpět. Záznamy vzpomínek Dvořákových studentů toto v podstatě potvrzují. Shodují se nejenom na skladatelově náladovosti, ale především na přísnosti, která je ovšem obohacovala, jelikož požadoval, aby sami vymýšleli zajímavé a originální myšlenky.³⁹

³⁵ Antonín Dvořák, *Slavní o Dvořákovi*

³⁶ např. ŠOUREK, Otakar. *Dvořák ve vzpomínkách a dopisech*. Praha: Orbis, 1951. s. 23

³⁷ GAJDOŠÍK, s. 483

³⁸ Antonín Dvořák, *Vysoká*

³⁹ ŠOUREK, s. 115-116

Ve filmu se také často objevují scény, které naráží na Dvořákovo *špatné finanční zajištění rodiny*. Tento problém je téměř neustále připomínán jeho manželkou Annou. Zde se skutečně jedná o další z fikčních prvků tohoto filmu. Je sice pravda, že v počátku své kariéry získával umělecká stipendia, k nimž přikládal potvrzení o nemajetnosti,⁴⁰ ale od doby, kdy se Dvořák prosadil v zahraničí, především tedy v Anglii, měl již poměrně stabilní finanční jistoty. Jedná se tedy o filmové zkresení, jelikož v období, ve kterém film naráží na špatnou finanční situaci v rodině, už byl Dvořák známým a váženým skladatelem.⁴¹

Lokomotivy jako Dvořákův koníček se v historických záznamech objevují velmi často. Film tuto skutečnost tedy nemohl vynechat a nabízí tak hned několik scén, ve kterých Dvořák parní lokomotivy pozoruje. S úpravami se zde dokonce vyskytuje citace Dvořákova výroku:⁴²

„Z kolika částí je to složený a každá má svou důležitost. I ten nejmenší šroubek tadý něco drží. Všecky svý symfonie bych dal za to, kdybych vynašel lokomotivu!“

Ačkoliv se film snažil zachytit Dvořáka jako obyčejného člověka, kterým Dvořák nepochybně byl,⁴³ jeho *hudební genialita* je i přesto neustále přítomna. Ve filmu je například poukázáno na skutečnost, že o hudební nápady neměl nouzi. Film tuto skutečnost uvádí, když se k tomu Dvořák přiznává Anně při pálení partitur. V záznamech si toho lze povšimnout v dopisu Marie Červinkové,⁴⁴ která se v něm o Dvořákovi zmiňuje. Ve filmu zní pozměněná citace následovně:

„O muziku nejde, tý mám dost.“

Tvůrci filmu se mimo jiné inspirovali tím, že *Dvořák pocházel z řeznické rodiny*. To rozhodně přispívá k zajímavosti skladatele, ale výrok, který během konverzace s Josefínou ve filmu zazní: *„Vy přece víte, že já jsem vyučeněj řezník,“* je zcela jistě nepravdivý. Kromě toho, že to naznačuje skutečnost, že

⁴⁰ Antonín Dvořák, Moravské dvojzpěvy, op. 20, B50

⁴¹ Antonín Dvořák, Vysoká

⁴² Antonín Dvořák, Citáty

⁴³ V dopisu Bohumilu Fidlerovi: "...vzdor tomu, že jsem se ve velkém hudebním světě dosti pohyboval, zůstanu přec jen tím, čím jsem byl - prostým českým muzikantem." (Antonín Dvořák mladým. *Antonín Dvořák mladým* [online]. [Cit. 12.4.2024]. Dostupné z: <https://www.antonindvorakmladym.cz/>)

⁴⁴ ŠOUREK, s. 61

výuční list je falšovaný (viz 1.1 Studia), je to řečeno i samotným Antonínem Dvořákem v rozhovoru pro Sunday Times:⁴⁵

„(...), *tehdy se ve mně probudila touha stát se skutečným hudebníkem. Nakonec přátelé přemluvili mého otce, aby mě nedával do obchodu, ale poslal do Prahy, kde bych mohl pořádně studovat.*“

Dvořákův vztah k Josefině je ve filmu popsán tak, jak o něm mluví historické záznamy. V mládí, v době, kdy jak Dvořák, tak Josefina působili v Prozatímním divadle a Dvořák si zároveň v rodině Čermákových přivydělával výukou hry na klavír, byl Josefinou zřejmě okouzlen. O tom ostatně svědčí *Cypřiše* (viz 3.4b Komorní hudba). Skutečností ale zůstává, že jeho obdiv nikdy nezašel dál (ačkoliv ve filmu se objevila Josefinina věta „*Představte si tu hrůzu, kdybych Vás byla tehdy vyslyšela*“, nedochovaly se žádné doklady, které by tuto skutečnost ani naznačovaly).⁴⁶ Přesto si s Josefinou byli blízcí celý život. O tom svědčí i jeho závěrečné úpravy *Koncertu pro violoncello h moll*, jehož závěr se rozhodl předělat po jejím úmrtí (viz 1.6 Návrat do Čech).

Ve druhé polovině filmu Dvořák přijíždí na *Vysokou*. Je zřejmé, že si tamní pobyt užívá. Tak tomu bylo i ve skutečnosti. Dvořák tam trávil od roku 1800 každé léto kromě roku 1893, které prožil v Americe. Kromě studentů si na své letní sídlo zval i své přátele a s místními chodil do tamní hospody.³³ Rovněž často navštěvoval svého švagra a švagrovou žijící na druhém konci vsi. Zde se tedy snímek drží historických záznamu velmi věrně. Až na drobný detail, kterým je skutečnost, že jeho vilu ve snímku zastupuje vila Karla Čapka. Rovněž tomu bylo u sídla Kouniců. Ačkoliv byl zámeček skutečně svatebním darem od Václava Kounice pro jeho manželku, ve filmu je místo něj k vidění zámek v Lešné u Zlína.⁴⁷

Dalším místem, kde se Dvořák v průběhu filmu objevil, je *kostel v TřebSKU*. V tomto případě filmaři skutečně využili prostor, ve kterém se Dvořák za svého života zdržoval. Roku 1894 tam dokonce zakoupil nové varhany, které se ovšem do dnešní doby nedochovaly z důvodu požáru roku 1953.⁴⁸

⁴⁵ DÖGE s. 243

⁴⁶ Antonín Dvořák, Životopis

⁴⁷ GAJDOŠÍK, s. 476-477

⁴⁸ Antonín Dvořák, Vysoká

b. Kariéra

„*Kde máte piáno?*“ Tento výrok se vyskytl ve scéně, kdy Dvořák přišel předat svůj cyklus písní Josefíně. V době, kdy Josefina hrála v divadle a Dvořák, okouzlen její osobou, složil Cypřiše, už také obě sestry **soukromě učil** u nich doma na klavír. Z toho tedy vyplývá, že jistě věděl, kde v bytě se klavír nachází. Tato skutečnost je ve filmu ostatně stanovena samotnou Josefínou, která na Dvořákův příchod ihned reaguje dotazem: „*Máme hodinu hudby?*“ Nejspíš se tak jedná o drobné přehlédnutí ve scénáři.

Další z významných pozměněných motivů je pak **způsob, jakým se dostalo Dvořákovo dílo k Brahmovi**. Ve filmu se jedná o cyklus písní *Cypřiše*, který se Josefina rozhodne Brahmovi odeslat poté, co jej obdržela jako dar. Skutečnost byla ovšem taková, že *Cypřiše* v té době (1865) sice skutečně vznikly, ale dílem, které se dostalo k Brahmovi, byly *Moravské dvojzpěvy*, a to skrze Dvořákovu žádost o stipendium. Josefina tedy skutečně neiniciovala zaslání Dvořákovy tvorby jednomu z předních skladatelů dané doby a nezapříčinila tak jeho skladatelský vzlet.

Film se poté vrací k **Brahmově korespondenci**, ve které se německý skladatel dotazuje, kdy bude Dvořák pořádat svůj vlastní koncert. Tato reakce je zřejmě upravena pro návaznost další scény. Brahms byl Dvořákovým dílem skutečně potěšen, avšak dotaz ohledně blízkého koncertu v něm není připojen.^{49,50} To ovšem není jediná věc, která v této scéně neodpovídá realitě. Brahmsův dopis se dostal ke Dvořákovi až v prosinci roku 1877. V té době už byl čtyři roky v manželském svazku s Annou. Scéna je ovšem koncipována tak, že dvojice se do vzájemného svazku zatím ani nechystá. Je tedy zřejmé, že film zde zkrátí čas, jelikož předání dopisu se odehrává v době, kdy byl Dvořák ještě svobodný a zrovna prožíval své sebekritické období (viz výše). Střih filmu by tedy napovídal, že mezi dopisem a samotným koncertem uběhlo několik let i s ohledem na následující scénu po koncertě, která zobrazuje novomanžele Kounicovy, kteří měli svatbu až po Dvořákových.⁵¹

Následuje dříve nastíněný koncert. Ve filmu ho sám Dvořák nediriguje, ale poslouchá svá díla zpovzdálí. Dá se tedy předpokládat, že snímek má

⁴⁹ ŠOUREK, s. 33-34

⁵⁰ “BBV” – Brahms-Briefwechsei-Verzeichnis. *Brahms*. [online]. [Cit. 27.4.2024]. Dostupné z: <https://www.brahms-institut.de/index.php?cID=292>

⁵¹ Antonín Dvořák, Josefina Kounicová (roz. Čermáková) (1849-1895)

zachycovat *první uvedení Slovanckých tanců*, jelikož i ve skutečnosti nebyl Dvořák při jejich prvním provedení v pozici dirigenta. Roku 1878, kam tedy touto scénou snímek spadá, byl dirigentem zmíněného koncertu Adolf Čech.⁵²

Ve filmu je rovněž náznak *Dvořákova budoucího působení v Americe*. Hybatelem událostí se ve snímku opět stává Josefina, když nejprve nabídne seznámení „s jednou americkou milionářkou“ a o několik scén později s Dvořákem diskutuje dopis z Ameriky, kde je zřejmé, že se od Dvořákova případného působení očekává, že se stane „zakladatelem americké hudby“. K přijetí nabídky je Dvořák pobídnut nejen Josefinou, ale především velkým honorářem, který sehraje v pozdějším rozhodování u rodinného stolu zásadní roli. Rodina tedy rozhodnutí podpoří, čímž je rozhodnuto, že Dvořák a jeho žena stráví následující měsíce za oceánem. Skutečností bylo, že ani zde Josefina neměla žádné přičinění. Nabídka pozice ředitele newyorské konzervatoře přišla z vlastní iniciativy Jeanette Thurberové. Dvořák se nakonec skutečně rozhodl nabídku přijmout. Hlavním důvodem byl skutečně nejspíš vysoký honorář, který třicetkrát převyšoval ten, který mu mohla nabídnout pražská konzervatoř. Roku 1892 pak odcestoval, ale nejen se svou ženou, jak je naznačeno ve filmu, ale i s jeho dětmi Otílií a Antonínem.⁵³

Čistě pro zajímavost ještě doplním jednu z citací, ze které jasně vyplývá, že tvůrci skutečně čerpali z dochovaných zdrojů i detaily, jako je ten následující. Ve scéně, když Dvořák usedne ke studentům v kavárně, se dotazuje, zda některý z nich nemá gumu. Jeden ze studentů mu gumu podá a Dvořák na to zareaguje:⁵⁴

„Tužka je velkej vynález, ale radírka větší!“

2.6 Kritika

Snímek je tvůrci zamýšlen jako film tematický, nikoli životopisný. Na tuto skutečnost upozorňoval již samotný distribuční slogan, který zněl následovně: „*Variace na věčné téma o pravdě, charakteru a hudbě – obrazy ze života Antonína Dvořáka*“,⁵⁵ a poté i úvodní titulky filmu: „*Variace na dvořákovské téma*.“ Z tohoto důvodu tak ve

⁵² Antonín Dvořák, *Slovancké tance*, op. 46, B83

⁵³ ŠOUREK, s. 124

⁵⁴ V originále: „Tužka je ohromný vynález, ale ještě větší vynález je guma!“ (Antonín Dvořák, *Kompoziční proces*)

⁵⁵ Filmový přehled, *Koncert na konci léta* (1979)

filmu převažuje umělecká hodnota nad hodnotou faktickou. Tato skutečnost byla tvůrcům vytýkána především laickým publikem.⁵⁶

Nutno podotknout, že film byl kriticky hodnocen ještě před jeho vydáním. Produkce obdržela několik dopisů od ředitelky Muzea Antonína Dvořáka, ředitele Muzea české hudby a dále je možné dohledat i výtky potomků samotného Antonína Dvořáka. Už zde se objevuje odpor především vůči fabulacím, které ve filmu figurují. Následně jsou zde zmíněné některé dialogy nebo Dvořákovo chování ve společnosti.⁵⁷ Hladký pak na tyto žádosti reaguje a uvádí, že účelem filmu je pevná dramatická struktura, která tím, že použije další prvky, ačkoliv nereálné, tak umožní „*uměleckými prostředky dojít ke kořenům skladatelovy tvorby.*“⁵⁸ Co se týče kritiky směrem od filmového studia, tak ačkoliv film vznikl v době normalizace, jedinou kritikou, kterou museli filmaři obhajovat, bylo několik scén odehrávající se v kostelích.

Po vydání filmu se z profesionálních řad nejčastěji ozývaly pochvalné hlasy směrem k uměleckému ztvárnění, filozofickému myšlení snímku a k hereckému výkonu Josefa Vinkláře a dalších herců. Byla zde ale vytýkána nejasná časová a dějová linie.⁵⁹

Do filmu se vkládáno nejen mnoho peněz, ale především očekávání. Ta ovšem naplněna nebyla, jelikož se film nakonec nedočkal takových ohlasů, které filmové studio Barrandov předpokládalo.

⁵⁶ GAJDOŠÍK, s. 498

⁵⁷ GAJDOŠÍK, s. 483

⁵⁸ GAJDOŠÍK s. 484

⁵⁹ GAJDOŠÍK, s. 489-494, 498

3. Hudební složka filmu

Nedílná součást hodnoty filmu spočívá v jeho hudební složce. Dvořákova hudba se line skrz celý snímek a divák je tak v neustálém kontaktu s dvořákovským duchem. Film pokrývá většinu typů Dvořákovy hudby, od drobných klavírních skladeb, přes komorní hudbu až po symfonickou. Současně jsou ve filmu obsaženy jak proslule známé kompozice, tak i repertoár, který se na hudebních programech profesionálních hráčů a souborů téměř neobjevuje.⁶⁰

V hudebním podkladu filmu také vidím největší potenciál při jeho případném užití v hodinách hudební výchovy na 2. stupni základních škol. Jak vyplývá z předchozích řádků, nejedná se o životopisný film, ale pouze o film na dvořákovské téma. Pokud by tedy měl být snímek využit v hodině jako životopisný, žáci by nejspíše nezískali příliš dobrou představu o tom, kým Dvořák byl a jak se mu dostalo stát se světově uznávaným skladatelem. Samotná hudební složka je složena z kvalitních hudebních záznamů, které krásně dokreslují atmosféru jednotlivých scén. Na výběr hudby měl silný vliv Jarmil Burghauser. Do výběru ovšem zasahoval i režisér filmu František Vláčil, který se zaměřoval především na to, aby vybraná hudba byla divácky přitažlivá.⁶¹ Snímek by šlo asi nejlépe využít ve smyslu seznámení žáků s úlohou hudby ve filmu, jelikož hudba ve filmu má obecně často podstatnější roli, než si uvědomujeme. Zde byla hudba vybírána opravdu poctivě.

Film využívá některé skladby hned několikrát. Především *motiv Requiem* adekvátně podporuje myšlenkovou sjednocenost snímku. Naopak, některé skladby a jejich motivy se ve filmu objeví pouze jednou a na zdůraznění myšlenek nemají žádný či mizivý dopad. Všechny vybrané skladby jsou vhodně zvolené a v každém případě se jim daří výborně dokreslovat atmosféru scén z emočního i myšlenkového hlediska a současně předkládat širší paletu Dvořákovy tvorby.

3.1 Requiem, op. 89, B165

Requiem, především tedy jeho ústřední *motiv* („motiv smrti“), je ve filmu základním hudebním prvkem celého děje. Dle historických záznamů bylo dílo poprvé veřejně uvedeno roku 1891 v Birminghamu, ale první myšlenka pro jeho zkomponování přišla již o dva roky dříve, když byl Dvořák osloven, aby pro tamní hudební festival

⁶⁰ Při dohledávání informací o hudbě byl přednostně použit server Antonín Dvořák (antonin-dvorak.cz).

⁶¹ GAJDOŠÍK, s. 494-495

napsal dílo „nejvyšší závažnosti“. „Motiv smrti“ se ale objevuje už i ve Dvořákově předchozím díle *Písně milostné* („*Zde v lese u potoka*“)⁶² a o rok později od uvedení *Requiem* i v koncertních předehrách *Karneval* a *Othello*.⁶³

Celý jeho vznik je tedy diametrálně odlišný od toho filmového, ve kterém bylo dílo objednáno anonymně. Tvůrci filmu za pomoci *motiv* navozují téma tajemna, nejistoty a napětí. *Motiv* je zde spojen s postavou Kenta a jeho objednávky, která Dvořáka nenechává klidným mimo jiné i z toho důvodu, že z počátku neví, kým je onen neznámý objednavatel. Po odhalení mecenáše a zjištění, že požadovaným dílem má být *requiem*, je Dvořák uvržen k nesnadným myšlenkám o životě a smrti. Dvořáka neustálá myšlenka o smrti téměř děsí. Sepsání skladby odmítá a ani konec filmu neprozradí, zdali se mecenáš, představený jako Kent, své smuteční mše dočkal.

a. *Dies irae*, b moll (Allegro impetuoso att.)

Samotná část *Dies irae* se jako celek objeví pouze jednou, a to ve scéně, kdy ji Dvořák komponuje během nočních hodin a k ránu jej navštíví Kentův posel. Dvořák se tehdy dozvídá, že právě rozepsaný díl jeho kompozice by mohl být součástí *requiem* požadovaného Kentem.

V *Dies irae* je obsažen pro snímek mnohem podstatnější prvek, kterým je již několikrát zmíněný ústřední „motiv smrti“. Tento motiv se objevuje v celé délce filmu a vytváří tak opěrný hudební bod celého filmu, který pomáhá určovat vypravěčské tempo. Samotný *motiv Requiem*, f-ges-e-f, se ve snímku stává hlavním předmětem děje filmu. Objeví se hned mnohokrát, vždy ve spojitosti se zlou předtuchou.

Až na jedinou variaci, která ve filmu zazní dvakrát totožně, a to na první zkoušce orchestru (v Anglii) a na následující zkoušce orchestru (v Praze), kdy v obou případech je po zaznění motivu zkouška přerušena a následně ukončena, se *motiv* objeví vždy v podání jiného nástrojového obsazení. Například v prvním a posledním znění (výše zmíněné orchestrální zkoušky) je *motiv* upraven pro mužský sbor, v jiných částech filmu se pak objeví například ve verzi pro varhany, smyčcové nástroje, žesťové nástroje, ale i další obsazení, vždy za doprovodu tympánů, až po téměř abstraktně působící pojetí oněch čtyř tónů. Zde

⁶² *Písně milostné*, op. 83, B160 byly vydány roku 1889 a jednalo se o přepracování několika skladeb, především co se spojitosti hudby a textu týče, z již existujících Cypřišů. (Antonín Dvořák, *Písně milostné*, op. 83, B160)

⁶³ DÖGE, s. 190

se tvůrci zřejmě inspirovali samotnou skladbou, jelikož i v ní se *motiv* často obměňuje.

b. *Confutatis maledictis*, g moll (Moderato maestoso)

Další částí *Requiem*, která se ve filmu objevuje, je *Confutatis maledictis*. Poprvé se objevuje po Dvořákově diskuzi s Kentem, ve kterém Kent trvá právě na vytvoření requiem. Scéna pak postupně přechází do učebny, kde následuje krátká část bez hudebního doprovodu, aby se pak *Confutatis maledictis* vrátilo ve Dvořákových myšlenkách a nedopřálo mu při výuce klidu.

3.2 Karneval, op. 92, B169

Předehtu *Karneval op. 92*, která je mimochodem uvedena na plakátě zrušeného anglického koncertu, je možné slyšet ve filmu hned dvakrát. Poprvé ihned v úvodu filmu, a to při scéně, kdy Dvořák diriguje anglický orchestr. Podruhé je slyšet opět při zkoušce orchestru, tentokrát ale v Praze. Následně je slyšet jako výsledek předchozí zkoušky během závěrečného koncertu, který podkresluje následující scény, a tak je možné slyšet nikoliv pouze zlomek skladby, ale ihned celou polovinu. Zajímavé je, že v prvních dvou případech na ni navazuje *motiv*, který následně Dvořáka donutí práci přerušit. Ve třetím případě zní během toho, když Kent jedná a následně vyhrožuje Josefíně pistolí. V moment, kdy se Kent chystá vystřelit, se ale Dvořák probouzí do skutečnosti a posléze zjišťuje, že Josefína je v pořádku a vše bylo pouze v jeho představách. *Karneval* tak působí jako spojující prvek těchto tří scén, které vedou ke stejné předtuše, která se ukáže být nereálná.

Pokud se zaměříme na vznik, je zřejmé, proč si tuto skladbu tvůrci vybrali jako předtuchu *motiv*. Jedná se o dílo, které vzniklo roku 1891 a myšlenkově navazuje právě na *Requiem*. Současně je myšlenkově propojeno s op. 91 a op. 93. Tyto skladby byly původně uvedeny společně pod názvy „*Příroda*“, „*Život (Český karneval)*“ a „*Láska (Othello)*“ jako cyklus s opusovým číslem 91. Döge⁶⁴ zmiňuje nejen motivickou spjitost těchto tří předehter, ale právě i propojení s *Requiem*:

„*Jak v Karnevalu, tak v Othellovi, při jehož komponování měl Dvořák na mysli dějiště stejnojmenné Shakespearovy tragédie, se na exponovaném místě objevuje hlavní téma předehty V přírodě, přizpůsobené nové obsahové situaci. A motiv smrti (známý již z Písní milostných op. 83 a z Requiem), který v předehtře*

⁶⁴ DÖGE, s. 190

Othello nastupuje krátce před zavražděním Desdemony, zaznívá – nápadně v durové variantě – po několik taktů v předešle Karneval, věnované životu. “

Karneval a další dvě skladby ve skutečnosti nevznikly na objednávku, ale z Dvořákovy vlastní iniciativy. Ačkoliv se jedná o předešly programního typu, skladatel nezanechal žádné poznámky k mimohudebnímu obsahu. Kromě předešly *Othello* stihl Dvořák zbylé dvě skladby dokončit již roku 1891 a společná premiéra všech tří děl se odehrála roku 1892 v Rudolfinu pod taktovkou samotného Dvořáka, a to během jeho turné „na rozloučenou“ před odjezdem do Ameriky (v té době ještě pod názvy *Příroda*, *Život* a *Láska*). Své současné názvy skladby oficiálně obdržely až po vydání u Simrocka o dva roky později.

3.3 Te Deum, op. 103, B176

Další melodií, které byla ve filmu věnována větší pozornost, je Dvořákovo *Te Deum*. Skladba vznikla v podstatě náhodou. Před odjezdem do Ameriky byl Dvořák požádán Jeannette Thurberovou o složení kantáty vhodné pro Dvořákovu uvedení v americkém kontinentu a zároveň dílo, které by oslavovalo 400. výročí objevení Ameriky. Thurberová původně slíbila text, který ovšem nepřišel včas,⁶⁵ a tak se Dvořák rozhodl skladbu zkomponovat na text alternativní, ze kterého tedy vzniklo právě toto dílo.

Ve filmu skladba zazní dvakrát. V obou případech je použita jako hudební kulisa. Nejdříve se objeví téměř na konci snímku, když se lid schází na zářijový koncert. V této části tvůrci využili část dílu *Vivace*. Podruhé se skladba objeví v poslední scéně filmu. Tentokrát začíná v části *Lento*, ale skladba zní až do jejího závěru, po kterém přichází potlesk znějící po zbytek titulkové scény. V obou případech tedy zaznívá ve scénách, které vyjadřují mnohá očekávání a radost, tedy pro využití slavnostní kantáty jako stvořené.

3.4 Skladby jako součást děje

a. Orchestrální hudba

Slovanský tanec I. řady, op. 46, B83, č. 1 – Presto, C dur (furiant) je ve filmu uveden jako součást prvního Dvořákovy samostatného koncertu. Celé dílo vzniklo na popud Dvořákovy berlínského vydavatele Simrocka roku 1878, který

⁶⁵ Text, který měl Dvořák zhudebnit původně, nakonec přišel. Dnes je znám pod názvem Americký prapor. (Antonín Dvořák, Americký prapor, op. 102, B177)

viděl ve Dvořákovi komerční potenciál. Původně čtyřruční úprava se ve stejnou dobu dočkala i orchestrální podoby, která je slyšet ve filmu.

Symfonie č. 7 d moll, op. 70, B141 je použita při ukázce Dvořákovy výuky, kde Dvořák představuje klavírní výtah a hudební ukázka znázorňuje skladatelovu barvitou představu o orchestraci. Skladba byla napsána pro Filharmonickou společnost v Londýně, která ji roku 1885 premiérově uvedla. Právě tam v předchozích letech sklídl úspěch se svou oratorní tvorbou.

b. Komorní a písňová tvorba

Klavírní trio č. 3 f moll, op. 65, B130 ve filmu zazní v provedení Dvořákových žáků, kteří se rozhodli tuto skladbu zahrát Josefíně pro potěšení. Hudba se poté stane podkresem diskuze mezi Dvořákem a Josefínou při venkovní procházce. Samotné dílo vzniklo roku 1883, tedy v období, kdy Dvořákovi zemřela matka, ale zároveň se začal prosazovat na mezinárodní umělecké scéně. Premiérově byla skladba uvedena v Mladé Boleslavi s Dvořákem v pozici klavíristy. Prvního výtisku se dílo dočkalo u Simrocka.

Smyčcový kvartet č. 11 C dur, op. 61, B121 je uveden jako součást venkovní zkoušky této skladby, které se účastní Dvořák spolu se svými studenty během jejich pobytu na Vysoké. Kvartet je zde zřejmě hrán prvně, dle reakce jednoho ze studentů na chybu v partituru. Avšak dílo nebylo složeno roku 1891, jak by naznačoval film, ale už roku 1881. První interpretace (v podání Joachimova kvarteta) se odehrála o rok později v Berlíně. Skladba tak byla nejspíš použita pro svůj klidný a vyrovnaný charakter, který příjemně podkresluje atmosféru letní Vysoké.

Cypřiše, B11 jsou ve filmu uvedeny jako dar pro Josefínu Čermákovou, která si části dvou písní (8. *Ó naši lásce nekvete* a 14. *Zde v lese u potoka*) zazpívá a doprovodí u klavíru. Důležitější z nich je jistě první uvedená, jelikož na ni po přehrání Josefina reaguje následující větou: „*Nesnáším epizody ani na jevišti, natož v životě.*“ Tímto tedy Dvořáka odmítá. Ten už ale v polovině interpretace stihl z pokoje odejít. Dílo skutečně vzniklo roku 1865 jako Dvořákův milostný deník založený na básních Gustava Pflagra-Moravského (Cypřiše), kde skladatel vyznával své city k Josefíně, avšak dedikoval ho svému příteli Karlu Bendlovi. Přestože byl cyklus sepsán na úplném prvopočátku Dvořákovy skladatelské kariéry, první tištěná forma vyšla až roku 2008.

Biblické písně, op. 99, B185, 4. Hospodin jest můj pastýř, píseň, která je ve filmu Dvořákem recitovaná a zároveň doprovázená na varhany, vznikla spolu s dalšími devíti roku 1894 v New Yorku. Po *Stabat mater* a *Requiem* se jedná o další dílo, kde byl zachycen Dvořákův vztah k Bohu a duchovnu. Cyklus psaný původně pro alt a klavír byl později upraven do orchestrální podoby (Dvořákem pouze prvních pět písní), ale i dalších instrumentací (již jinými autory).

c. Sólové skladby

Tema con variazioni, op. 36, B65 č. 8 je klavírní skladba, která je v úvodu filmu znázorněna jako improvizace ve scéně, kde Dvořák hraje na nový klavír a následně má hrát z listu skladbu, kterou ale místo toho zkritizuje. Dílo vzniklo pravděpodobně roku 1876 a patří k Dvořákovým nejpropracovanějším skladbám určených pro klavír. Dílo bylo veřejně uvedeno 5. března 1881 Karlem Slavkovským v Praze, ovšem první výtisky byly dostupné již o dva roky dříve.

Impromptu d moll, B129 je použito při ukázce Dvořákovy výuky jeho studentů kompozice, kde podkresluje jeho zamyšlení nad hudbou. Klavírní dílo z počátku roku 1883 vzniklo jako příloha časopisu *Humoristické listy* na objednávku Václava Judy Novotného. Veřejně byla skladba uvedena o rok později v Plzni interpretem Heřmanem Šiklem.

Dumka, op. 12/1, B136 je nenápadně vložena v pozadí před a ve scéně, kde Dvořák předává peníze Josefíně. Drobná klavírní skladba rovněž vznikla pro hudební časopis. Tentokrát pro anglický *The Magazine of Music* na žádost J. W. Coatese. V tomto časopise ale nakonec nevyšla (byl otištěn pouze *Furiant*, op. 12/2). Byla tedy uvedena roku 1885 v pařížském *Album de Gaulois*.

Rej skřítků z cyklu Poetické nálady, op. 85, B161 má ve filmu také spíše funkci hudebního podkladu, na který je ovšem vzpomenuto při rozhovoru mezi Dvořákem a Josefínou, kteří skladbu zaslechnou při odchodu z letního sídla Kouniců. Celý cyklus byl zkomponován roku 1889 a téhož roku byl také uveden na trh. Jedná se o další z mnoha drobných klavírních kusů, které byly v době vydání velmi populární mezi amatérskými hudebníky.

3.5 Skladby jako hudební podklad

Holoubek, op. 110, B198 je použit jako scénická hudba při průjezdu krajinou Dvořákovy rodiny a jeho studentů k jeho letnímu sídlu. Scéna tak díky této skladbě působí ještě více živě a radostně. *Holoubek* vznikl jako poslední z Dvořákových kompozic založených na básních K. J. Erbena. Je součástí čtyř symfonických básní, které vznikly roku 1896, kdy měl autor původně v úmyslu zhudebnit více básní, ale upustil od něj. První tři symfonické básně tak byly vydány ještě téhož roku, ale *Holoubek* se dočkal svého uvedení až v roce 1898, premiérou řízenou Leošem Janáčkem v Brně. K vydání došlo o rok později Simrockem. Jedná se tak o jednu z výjimek, kdy byla použita hudba, která roku 1891, ve kterém se děj odehrává, ještě čekala na své zkomponování.

Klavírní trio č. 4 „Dumky“, op. 90, B166 nenápadně doprovází Dvořákovu posezení se studenty a příjemně dokresluje náladu salónního prostředí. Skladba je jedinečná tím, že se jedná o autorovo poslední dílo, kde využil formu ukrajinské dumky. Na kompozici začal pracovat roku 1890 po dokončení *Requiem*. Premiérově byly *Dumky* uvedeny roku 1891 v Praze a dílo bylo vydáno Simrockem o tři roky později.

Mše D dur („Lužanská“), op. 86, B153, B175 podkládá filozofickou rozpravu o životě mezi Dvořákem a jeho sousedem při pozorování včel. Mše byla složena pro příležitost vysvěcení nové kaple, kterou si nechal vystavět Dvořákův přítel Josef Hlávka. Dílo bylo komponováno roku 1887 s vědomím poloamatérského prostředí, ve kterém bude uvedeno. Mše byla na žádost Dvořákova anglického nakladatele upravena do orchestrální podoby, ve které roku 1893 vyšla a která také zní ve filmu. Původní verze pro varhanní doprovod se svého vydání dočkala až roku 1963.

3.6 Zmíněná díla

Prvním pouze zmíněným Dvořákovým dílem je *Koncert pro housle a orchestr a moll, op. 53, B108*. Ten je uveden na plakátu neprovedeného Londýnského koncertu v úvodu filmu. *Koncert* psal Dvořák pro svého nakladatele Simrocka od roku 1879. Na tvorbě houslového partu se podílel Joseph Joachim,⁶⁶ který měl být jeho premiérovým interpretem. Kvůli Joachimově zaneprázdněnosti se tvorba *Koncertu* protahovala a dílo tak bylo vydáno až čtyři roky po jeho objednavce a premiérově (ani jiné veřejně)

⁶⁶ Joseph Joachim byl rakousko-maďarský houslista, skladatel, dirigent a pedagog. Mimo jiné i zakladatel Joachimova kvarteta, se kterým uvedl (i premiérově) řadu Dvořákových komorních děl. (Antonín Dvořák, Joseph Joachim (1831–1907))

interpretace v jeho podání se toto dílo dle záznamů⁶⁷ nedočkalo. Úspěšná premiéra proběhla v Rudolfinu roku 1883 v podání sólisty Františka Ondříčka.

Ve stejné scéně si lze všimnout i *Symfonie č. 6 D dur, op. 60, B112*. Dvořákova „šestá“ vznikla během krátké doby na přelomu léta a podzimu roku 1880 na objednávku šéfdirigenta Vídeňských filharmoniků Hanse Richtera. Premiéra proběhla o rok později a téhož roku se skladba dočkala i svého vydání německým nakladatelem. Šestá symfonie poukazuje na Dvořákovu kvalitní orchestrační práci a nastiňuje jeho budoucí úspěchy s jeho dalšími symfoniemi. Ačkoliv bylo dílo napsáno pro Vídeňské filharmoniky, bylo nakonec premiérově uvedeno v Praze. *Symfonie č. 6* je rovněž jedním z prvních děl, které autora proslavilo za oceánem.

Film krátce naráží na Dvořákovo operní dílo, když zmiňuje operu *Král a uhlíř – 1. zhudebnění, B21*. Dílo mělo být jeho druhým operním pokusem, kterému se ovšem, stejně jako předchozímu *Alfredu, B16*, nepodařilo prosadit na divadelní prkna. Opera byla vytvořena roku 1871 a nastudování v podání Prozatímního divadla se neustále odkládalo. Po několika zkouškách bylo dílo nakonec zamítnuto pro jeho obtížnost, uvedena byla pouze přehra. Dvořák se tedy dílo rozhodl přepracovat (*Král a uhlíř - 2. zhudebnění, op. 14, B42, B151*). V nové podobě bylo předvedeno roku 1874, ale pro dramaturgické nedostatky bylo dále upravováno a nově provedeno roku 1887. Původní zamítnutá verze opery byla provedena až roku 1929.

3.7 Jiná hudební díla

Ačkoliv se jedná především o ukázkou Dvořákovy tvorby, autoři využili i několik málo hudebních ukázek skladeb, která nejsou z pera Antonína Dvořáka. Ve filmu mají vždy dobré opodstatnění a dotváří tak přirozeně filmový děj.

Jeden z prvků, který zde byl využit, je hudba lidová. Film přibližuje lidovou hudebnost za pomoci písně *Nestůjte mládenci pod okny*. Ve filmu je píseň použita při příležitosti Dvořákova návratu na Vysokou, kdy touto písní vyzývá sousedy, aby ho následovali k jeho letnímu sídlu.

Film krátce naráží na dílo Ludwiga van Beethovena, konkrétně na jeho *Klavírní sonátu No. 29 v B dur, Op. 106*. Dílo dokončeno roku 1818 je považováno za jednu z nejtěžších klavírních skladeb. Vzniklo po dlouhé nemoci a náročných právních

⁶⁷ Otakar Šourek: „Byl více již ředitelem berlínské Vysoké školy hudební, váženým dirigentem a skladatelem než koncertním virtuosem a hrál-li kdy ještě, pak se spokojoval s repertoárem už dávno nastudovaným, aniž jevil chuť ke studiu děl nových.“ (Antonín Dvořák, Koncert pro housle a orchestr a moll, op. 53, B108)

sporech o jeho synovce Karla. Beethoven se v té době potýkal se zhoršujícím se sluchem i s rozporem s nastupujícím romantismem. O Beethovenovi je známo, že jeho finanční podmínky v té době nebyly příliš příznivé, proto je k dílu ve filmu postavou Dvořáka referováno jako k ukázce geniality, která vzniká v důsledku špatného finančního zaopatření.⁶⁸

3.8 Neidentifikovaná hudba

Přestože jsem věnovala studiu Dvořákovy hudby mnoho času a prošla jsem téměř všechnu jeho tvorbu, některé skladby se mi nepodařilo rozpoznat. Z větší části se dá uvažovat o hudbě vytvořené přímo pro film, někde je však pravděpodobné, že se o Dvořákovo dílo jedná, jen se mi ho nepodařilo dohledat a s jistotou označit.

4:10-4:54 – Zde je zobrazena Josefina recitující text za doprovodu divadelního orchestru. Scéna se otevírá disonančním souzvukem, který následně přechází do lyrické melodie. Nepodařilo se mi dohledat, o jakou hudbu se v této ukázce jedná. Dá se předpokládat, že se nejedná o Dvořákově kompozici. Je tedy možné, že jde o skladbu vytvořenou specificky pro tento film. Tvůrci filmu si dali poměrně značně záležet na tom, aby datum vzniku děl korespondovalo s přibližnou dobou, ve které se určitá scéna odehrává. Vždy tak zněla hudba, která už byla v daném období zkomponovaná (viz výše). V době, kterou tato scéna zachycuje, ještě Dvořák nese-psal ani *Cypřiše* a skladby vytvořené v tomto období se dočkaly premiér o mnoho let později.⁶⁹

7:50-8:44, 37:55-38:25 – V první ukázce, která je k slyšení v salónu po představení v Prozatímním divadle, se má jednat o originální Kentovu kompozici, která se ale ukáže být nezdařilým plagiátem Mozarta. Dle záznamů z Burghauserova článku pro Lidovou demokracii⁷⁰ „scénář vyžadoval i vymyšlenou skladbu, jejímž autorem je záhadný Kent“. Ve druhé ukázce, odehrávající se tamtéž, se zřejmě jedná o podobný případ plagiátorství, jako v první. Je tak jisté, že v tomto případě se jedná o kompozici vytvořenou pro film.

1:09:20-1:10:05 – V tomto rozmezí zní lidová hudba, kterou místní vítají Dvořáka při příjezdu na Vysokou. Její totožnost mi ovšem zůstala neznámá. Nelze vyloučit, že i tato hudební část byla vytvořena specificky pro film.

⁶⁸ NICOLAOUOVÁ, Maria. *Ludwig van Beethoven: Klavírní sonáty*. Bakalářská práce (vedoucí doc. MgA. Jana Palkovská), Katedra hudební výchovy PF UK, 2012.

⁶⁹ Antonín Dvořák, *Dílo*

⁷⁰ GAJDOŠÍK, s. 485

1:10:20-1:11:27 – Hudba v tomto čase, kdy se Dvořák prochází v lese, je jen velmi špatně slyšet. Rozhodně však připomíná Dvořákovu tvorbu, specificky hlavní téma ze *Smyčcového kvartetu č. 11 C dur, op. 61, B121*, avšak s jistotou to nedokážu určit. Zdroje, ze kterých jsem čerpala,^{71,72} zmiňují předehtu *V přírodě*, ovšem ani po nespočtu poslechů se mi nepodařilo zaslechnout jedinou shodu s tímto dílem.

1:11:27-1:12:16 – Ve scéně, kdy Dvořák spatří propad do šachty, začne v pozadí znít hluboký varhanní tón, který následně, po skončení konverzace, přechází do vytvořené sekvence. Nejspíše se tak jedná o další záměrně vytvořený hudební podkres.

⁷¹ GAJDOŠÍK, s. 495

⁷² Filmový přehled, Koncert na konci léta (1979)

4. Porovnání s filmem *Americké dopisy* (2015)

4.1 O filmu

V novém století vznikl ještě jeden snímek ztvárnující Dvořákův život, a to *Americké dopisy* režiséra Jaroslava Brabce. Brabec přijal nabídku dramaturga a scénáristy Jana Otčenáška, který mu předložil zhotovený scénář, a vzniklo tak novodobé filmové pojetí části Dvořákova života.⁷³

Film se odehrává na Vysoké u Příbramě během Dvořákových letních prázdnin roku 1894 poté, co přijel z Ameriky. Dvořák se do vlasti vrací rozrušen, jelikož mu Josefína napsala dopis pojednávající o jejím špatném zdravotním stavu. Dvořák se tedy nemůže dočkat, až Josefínu spatří na vlastní oči. Při setkání s Josefínou ale zjišťuje, že je v pořádku, alespoň zdánlivě. V klidu se tak opět vrací ke svým zvyklostem spojenými s jeho letními pobyty. Komponuje, tráví čas s rodinou a přáteli a navštěvuje blízký kostel v TřebSKU. Mimo to se také setkává s Josefem Václavem Sládkem, českým spisovatelem, který chtěl s Dvořákem sepsat interview. Ve společnosti Sládka se snímek noří do hlubin Dvořákových největších bolestí, které mu nakonec přinesly světovou slávu. Jmenovitě je zde zmíněno například dílo *Stabat Mater*. Film se rovněž silně zaměřuje nejen na vztah mezi Dvořákem a Josefínou, ale také na vztah jeho dcery Otilie s Josefem Sukem, který si ve filmu prochází krizí. Během bouřky se jedné noci Josefíně velmi přitíží a Dvořák si uvědomuje, že jeho múza není nesmrtelná. Najednou nemá odkud čerpat nápady. Rovněž stojí před rozhodnutím, zdali podepsat druhou smlouvu Jeanette Thurberové pro opětovné působení v New Yorku nebo raději zůstat v Čechách. Zmíněné problémy se v rámci filmu vyřeší. Dvořák se rozhodne smlouvu podepsat, inspirace se mu navrátí, Josefínin stav se v době Dvořákova odjezdu zlepší a Suk s Otilií se udobří. Snímek pak končí Dvořákovým odjezdem do Ameriky.

4.2 Porovnání snímků

V první řadě je nutné zmínit, že se každý ze snímků zhostil témat spojených s Antonínem Dvořákem odlišně. Oba snímky pojednávají o rozdílných částech Dvořákova života. Nahlíží tedy na Dvořáka z trochu jiného úhlu a zaměřují se na jiné problémy. Ve Vlácilově snímku, mimo silné zaměření na Dvořákovo vnímání smrti, je

⁷³ Rozhovor s režisérem Jaroslavem Brabcem - *Americké dopisy* | Česká televize. Česká televize [online]. [Cit. 8.4.2024]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10535503675-americke-dopisy/bonus/19388/>

příběh průletem jeho cesty k dobytí světového věhlasu, v Brabcově jsou to naopak peripetie vztahové. Snímky mají zcela odlišný námět, a tak je nelze hodnotit bok po boku. Přesto se pokusím zmínit alespoň některé prvky, které se objevují v obou filmech.

Asi nejpatrnější rozdíl obou snímků tkví ve **filmovém zpracování**. Ten je zapříčiněn nejen čtyřicetiletým odstupem, který se přirozeně projevuje rychlejším a zřetelnějším vypravěčským stylem u novějšího ze snímků, ale především zcela jinou koncepcí. Vlácilův snímek má tendenci ve scénách filozofovat a přemítat o tématu, kterým se postavy zrovna zaobírají. Naopak Brabcův film je více věcný a divákovi napřímo sdělí, co se ve filmu odehrává. Ačkoliv se v obou případech centrem děje stala fabulace, Brabcův film tak díky svému zpracování působí více životopisně.

Postavy jsou v obou snímcích velmi podobné a charakterově se od sebe nijak výrazně neliší. To ovšem neplatí u hlavní postavy, Antonína Dvořáka. Na rozdíl od Vlácilů měl Brabec o hlavním představiteli jasno hned od začátku. Hynek Čermák byl v Brabcových očích jasnou volbou. Vlácilův Dvořák působí plaše až ustrašeně, kdežto Brabcův se sice také stále jeví introvertně, ale skladatel zde současně působí mnohem více cholericky. Jinak je postava Dvořáka ztvárněná poměrně totožně. Oba snímky zachycují skladatelovo hluboké zahloubání do hudby i během běžných činností nebo také lásku k rodině a k Bohu.

Společným prvkem filmů je **užití výrazné fabulace**. Ve Vlácilově filmu je nosným dějovým prvkem objednávka *Requiem*. V Brabcově zpracování se tímto prvkem stává smyšlený vztah Dvořáka s Josefinou. Snímek zpracovává vztah těchto dvou postav až intimně, ne však doslovně. Josefina si dopisovala s Dvořákem během jeho pobytu v Americe a Anně se jeden z dopisů náhodou dostal do rukou. Později se Dvořák dozví, že jeho žena dopis četla a manželství tak projde krátkou krizí. Ta ovšem netrvá dlouho, protože láska mezi manželi je po všech strastech natolik silná, že ji již nic nedokáže rozbít.

Dalším připodobňujícím prvkem může být **přirovnání k historickým figurám**. Vlácilův film naráží na jisté podobnosti Dvořákova života s některými životními událostmi Wolfganga Amadea Mozarta. Brabcův film zmiňuje po pořízení rodinné fotografie na podobnost s obrazem španělské královské rodiny od Francisca Goyi. Film naznačuje, že dle Sládka, který ve filmu snímek pořizuje, oba obrazy, jak rodinný portrét královské rodiny, tak rodinná fotografie Dvořáka a jeho nejbližších, zachycují faleš a pokrytectví v rodině.

Dvořákův vztah k Bohu je zachycen v obou snímcích, avšak novější z nich jej zachytává více věcně. Dvořák je zde mnohem častěji zachycen v kostele a u varhan. Starší ze snímků taktéž projevuje Dvořákovu zbožnost, avšak méně okázale. V kostele se Dvořák objeví pouze dvakrát, a tak je jeho vztah k Bohu soustředěn především ve skladatelových slovech.

Oba snímky si našly čas pro krátké *zmínky Dvořákových zálib*. V obou filmech je zmíněna zejména Dvořákova láska k lokomotivám, které je v obou snímcích věnováno přibližně stejné množství času. Zajímavostí je, že oba filmy použily citaci totožného zdroje, pouze v trochu odlišné formulaci (viz výše). Ve filmech se pak objevují i scény s holuby, které Dvořák choval, a v přírodě, kterou neskonale obdivoval.

Brabcův film se zaměřuje i na *vztah mezi Otilií a Sukem*. Ti si prochází obdobím nedůvěry, jelikož si Otilie v Americe na krátkou dobu našla jistou známost, která ale dlouho netrvala a nadále zůstala věrná Sukovi. Ten to ovšem nese těžce a jejich vztah se urovná až ke konci filmu. Ve Vláčilově snímku je vztah těchto dvou mladých lidí také součástí příběhu, ale je mu dán podstatně menší prostor.

Co se *hudební složky filmu* týče, *Americké dopisy* využívají mnohem užší výběr hudby. Přednostně jsou zde slyšet hlavně Dvořákovy nejproslulejší skladby, které z většiny vznikaly na americkém území. Podstatnou část hudebního podkladu tak zaplňuje Dvořákova *Symfonie č. 9 e moll, op. 95, B178 „Z Nového světa“*, kterou následuje *Suita A dur, op. 98, B184*, v anglickém názvu také referovaná jako *Americká suita*. Její znění film využívá především v podobě pro sólový klavír⁷⁴ a ve snímku je spojen s Josefinou, která v úvodu snímku prozrazuje, že *Suitu* složil Dvořák pro ni. Snímek obsahuje i další Dvořákovy skladby jako již zmíněné *Stabat mater*, které se objevuje ve spojitosti s úmrtím jeho prvních tří dětí, *Americký kvartet*, znějící během soukromých koncertů ve Dvořákově podání spolu s jeho studenty, nebo tóny *Humoresky*, kterou se skladatel marně snaží složit během svého skladatelského bloku. Snímek také často využívá i vlastní originální hudby, kterou pro film vytvořil Jan Jirásek, nebo také hudby lidové a některých děl Josefa Suka.

Zajímavou spojitostí s Vláčilovým filmem může být fakt, že prvotní Mahlerův scénář rovněž počítal s tím, že děj se bude odehrávat právě během Dvořákova prázdninového návratu z Ameriky na Vysokou roku 1894.⁷⁵ Je zřejmé, že pro filmové

⁷⁴ Suita A dur, op. 98, B184 vznikla roku 1894 původně jako klavírní skladba, později byla také upravena pro orchestr. (Antonín Dvořák, Suita A dur)

⁷⁵ GAJDOŠÍK, s. 469

tvůrce se zdálo být téma Dvořákova amerického působení velmi nápadité, jelikož i v předchozích letech (tendence natočit životopisný film o Antonínu Dvořákovi se objevovaly již od roku 1970) přicházely návrhy vytvořit film o Dvořákově působení v Americe, ze kterých však vždy sešlo.⁷⁶ Přestože byl film natočen ve 21. století, jeho scénář pochází z roku 1996 a režisér se k němu dostal teprve čtyři roky před filmovou premiérou.⁷⁷

Další zajímavostí může být například i to, že pro natáčení exteriérů Dvořákova letního sídla v obou případech posloužilo letní sídlo Karla Čapka ve Staré Huti. Avšak v novějším snímku už byl opravdu využit i exteriér zámku ve Vysoké, který byl ve Vlácilově snímku nahrazen zámekem v Lešné u Zlína.

⁷⁶ GAJDOŠÍK, s. 465

⁷⁷ Česká televize, Rozhovor s režisérem Jaroslavem Brabcem - Americké dopisy

Závěr

Práce měla za úkol zhodnotit život a dílo Antonína Dvořáka ve filmu *Koncert na konci léta*. Film je ovšem přednostně umělecké dílo nabitě různými filozofickými myšlenkami a brzy jsem pochopila, že hodnotit faktičnost filmu, který stojí na zcela smyšlené zápletce, nebude úplně jednoduché, ale rozhodně ne nereálné.

Samotná část věnovaná filmu se pak soustředí na jeho vznik, děj a následně naráží na méně či více skutečné prvky z předloženého Dvořákova příběhu, které se ve filmu objevují. I přesto, že film je silně fiktivní, některé prvky ze skutečných dochovaných zdrojů o Dvořákově životě film do příběhu vnáší, avšak tím že je fabulace skutečně všudypřítomná, je obtížné jednotlivé skutečnosti vyjmout a říct, že se jedná o fakt, jelikož kontext filmu stejně výslednou skutečnost ve většině případů i nadále pozmění. Je tak zřejmé, že hlavní pointou filmu je umělecké vyjádření.

Hudební složka filmu se ukázala jako skutečně různorodá. Mimo krátkého několikrát se opakujícího motivu smrti z Dvořákova *Requiem*, které hraje stěžejní roli nejen v hudební, ale především v příběhové složce filmu, zde také často zazní i několikaminutové části z Dvořákových méně, ale i více známých skladeb. Tento fakt tak z filmu činí pestrý hudební přehled Dvořákovy tvorby před odjezdem do Ameriky.

Závěrečná část měla za úkol přiblížit prvky spojující Vlácilův film s filmem *Americké dopisy* režiséra Jaroslava Brabce. Ačkoliv oba filmy používají Dvořáka jako ústřední postavu filmu, jedná se o zcela odlišné filmy. Každý z nich vnímá Dvořáka odlišným způsobem a taktéž ho zachycuje v jiném časovém období. Jedná se tedy o dva rozdílné divácké zážitky.

Další z částí, které jsem se chtěla v práci věnovat, bylo využití tohoto filmu v hodinách hudební výchovy za účelem přiblížení Dvořákovy osoby a jeho tvorby. Tento záměr jsem ale v průběhu práce přehodnotila jako prakticky nereálný, a to právě z důvodu hlubokého fabulačního zásahu.

Na závěr se tedy dá říci, že film skutečně obsahuje prvky z Dvořákova života, ale o přesný portrét jeho osobnosti a životních osudů se v tomto případě s jistotou mluvit nedá. Podobné tvrzení se dá použít i v případě popisu využití Dvořákovy hudby v tomto snímku. Je zde skutečně využito značné množství Dvořákových skladeb (např. oproti *Americkým dopisům*), ale opět se jedná pouze o umělecké využití, nikoliv o pravdivé příběhy daných skladeb. Všechny tyto skutečnosti tak činí *Koncert na konci léta* jedinečným uměleckým snímkem, který jako výchozí bod pro svůj příběh použil

motivy jednoho z nejznámějších českých, ale také světových skladatelů, avšak umělecké pojetí zastínilo téměř vše, co si většina lidí se jménem Antonín Dvořák spojí. Umělecké ztvárnění dvořákovského filmu je ale způsob, kterým tvůrci tento film prezentovali již od počátku, a proto je nutné ho v tomto ohledu také chápat.

Bibliografie

FILMY

1. *Americké dopisy* [film]. Režie Jaroslav BRABEC. Česko: Česká televize, 2015. Délka 102 min.
2. *Koncert na konci léta* [film]. Režie František VLÁČIL. Československo: Filmové studio Barrandov, 1979. Délka 102 min.

KNIHY

1. DÖGE, Klaus. *Antonín Dvořák: život, dílo, dokumenty*. Praha: Vyšehrad, 2013. ISBN 978-80-7429-297-2
2. GAJDOŠÍK, Petr. *František Vlácil: Život a dílo*. Praha: Camera Obscura, 2018. ISBN 978-80-903678-9-0
3. KUNA, Milan. *Antonín Dvořák: Reflexe osobnosti a díla*. Praha: Academia, 2017. ISBN 978-80-200-2669-9
4. ŠOUREK, Otakar. *Dvořák ve vzpomínkách a dopisech*. Praha: Orbis, 1951.

WEB

1. Antonín Dvořák. *Antonín Dvořák* [online]. [Cit. 17.10.2023]. Dostupné z: <https://www.antonin-dvorak.cz/>
2. Antonín Dvořák. *Antonín Dvořák* [online]. [Cit. 15.4.2024]. Dostupné z: <https://www.antonin-dvorak.cz/>
3. Koncert na konci léta (1979) – Filmový přehled. *Filmový přehled* [online]. [Cit. 17.10.2023]. Dostupné z: <https://www.filmovyprehled.cz/cs/film/397241/koncert-na-konci-leta>
4. Zámek Vysoká u Příbramě, Vysoká u Příbramě. *Hrady, zámky a tvrze* [online]. [Cit. 1.4.2024]. Dostupné z: <https://www.hrady.cz/zamek-vysoka-u-pribrame>
5. Lev s bílou hřívou (1986) – Filmový přehled. *Filmový přehled* [online]. [Cit. 12.4.2024]. Dostupné z: <https://www.filmovyprehled.cz/cs/film/397527/lev-s-bilou-hrivou>
6. Il Boemo (2022) | ČSFD.cz. *ČSFD.cz* [online]. [Cit. 12.4.2024]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/710346-il-boemo/prehled/>
7. Z mého života (1955) | ČSFD.cz. *ČSFD.cz* [online]. [Cit. 12.4.2024]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/5383-z-meho-zivota/prehled/>
8. Koncert na konci léta (1979) | ČSFD.cz. *ČSFD.cz* [online]. [Cit. 12.4.2024]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/9340-koncert-na-konci-leta/prehled/>
9. Rozhovor s režisérem Jaroslavem Brabcem - Americké dopisy | Česká televize. *Česká televize* [online]. [Cit. 8.4.2024]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10535503675-americke-dopisy/bonus/19388/>
10. 5.7.1 Vzdělávací obor – Hudební výchova 2. stupeň - DIGIFOLIO. *Modul Digifolio* [online]. [Cit. 8.4.2024]. Dostupné z: <https://digifolio.rvp.cz/view/view.php?id=10647>
11. Český hudební slovník. *Český hudební slovník* [online]. [Cit. 15.4.2024]. Dostupné z:

- https://slovník.ceskyhudebnislovník.cz/index.php?option=com_mdictionary&task=record.record_detail&id=1682
12. Separating truth about Mozart's 'Requiem' from the legends. *Journal Sentinel* [online]. [Cit. 15.4.2024]. Dostupné z: <https://eu.jsonline.com/story/entertainment/arts/2017/03/24/separating-truth-mozarts-requiem-legends/99440896/>
 13. Mozart - Requiem: A masterpiece shrouded in mystery. *Classic FM* [online]. [Cit. 15.4.2024]. Dostupné z: <https://www.classicfm.com/composers/mozart/guides/mozart-requiem-full-works-concert-highlight-week/>
 14. The Love Story of Mozart and Constanze. *Concert Vienna* [online]. [Cit. 15.4.2024]. Dostupné z: <https://concert-vienna.com/blogs/viennese-things/the-love-story-of-mozart-and-constanze>
 15. O Karlu Komzákovi | Základní umělecká škola Karla Komzáka. *Základní umělecká škola Karla Komzáka* [online]. [Cit. 15.3.2024]. Dostupné z: <https://www.zuskomzaka.cz/zajimavosti/o-karlu-komzakovi/>
 16. Prozatímní divadlo bylo otevřeno před 150 lety. *ČT24* [online]. [Cit. 15.3.2024]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/kultura/prozatimni-divadlo-bylo-otevreno-pred-150-lety-291171>
 17. Markéta Lazarová (1967) – Filmový přehled. *Filmový přehled* [online]. [Cit. 8.11.2023]. Dostupné z: <https://www.filmovyprehled.cz/cs/film/396753/marketa-lazarova>
 18. Zdeněk Mahler – Filmový přehled. *Filmový přehled* [online]. [Cit. 8.11.2023]. Dostupné z: <https://www.filmovyprehled.cz/cs/person/12055/zdenek-mahler>
 19. Antonín Dvořák mladým. *Antonín Dvořák mladým* [online]. [Cit. 12.4.2024]. Dostupné z: <https://www.antonindvorakmladym.cz/>
 20. “BBV“ – Brahms-Briefwechsei-Verzeichnis. *Brahms*. [online]. [Cit. 27.4.2024]. Dostupné z: <https://www.brahms-institut.de/index.php?cID=292>

KVALIFIKAČNÍ PRÁCE

1. NICOLAOUOVÁ, Maria. Ludwig van Beethoven: Klavírní sonáty. Bakalářská práce (vedoucí doc. MgA. Jana Palkovská), Katedra hudební výchovy PF UK, 2012.
2. STRELINGER, Jakub. Život a hudba Antonína Dvořáka vo filme Americké dopisy. Bakalářská práce (vedoucí doc. Jiří Kopecký), Katedra muzikologie FF UP, 2020.